KERESZTÉNY MAGVETŐ

LV. ÉVF. 1923. ÁPRILIS—JUNIUS 2. FÜZET.

RENAN ERNŐ

Születése századik évfordulója alkalmából.

Emerson a nagyemberek hasznáról irva megállapítja, hogy a valódi és állandó érték azok útján száll az emberiségre, akik új eszméket termelnek. Az új alatt inkább formai s csak azon túl kell lényegi tartalmat keresni.

Minden revelatio magában hordoz a már létezőből bizonyos tartalmat s azzal nyer igazán nagy értéket, hogy a megjelenés idejében uralkodó sötétségbe bevilágít, azt megszakítja, szétoszlatja és a sötétben munkálkodók között riadalmat okoz.

Az a philosophus, akiről megemlékezni kivánunk, rendkivül sokszor szerezte meg a riadalmat és a fájdalmat okozó meglepést kortársainak és a körüle uralkodó rendszereknek. Nem hiszem, hogy egyszerüen a véletlen művének lehetne tulajdonitni, hogy a világszabadság nagy költőjével, Petőfivel, egy esztendőben született. Hogy Az Ember Tragédiája irója is akkor született, hogy számos más reform bölcsőjét ott találjuk a mult század huszas éveiben, az nem ujság azok előtt, akik az irodalmi termékekkel és az eszmeáramlatokkal némileg ismeretségben vannak, de bizonyos, hogy az anyatejjel együtt a levegőt is szívja magába a kis gyermek.

Az ujszülött Renant nemcsak a természet, hanem a kor levegője is átjárta már a bölcsőben. Ő mondja *Ifjukori Emlékeim* c. művében:

„Az erkölcsi romanticizmus fogantatott bennem már születésemnél, de bizonyos mértékig származásomnál fogva is." Két hónappal idő előtt született s oly gyenge volt, hogy nem biztak megmaradásában, de a javasasszony megjósolta, hogy élni fog, mert a kis ingecskéje, melyet az asszony a tóba dobott, azonnal kiterjesztette a két karját. A tündérek egész életében kisérték. Ő hitt bennök, mert a breton faj, melyhez ő is tartozott, „tündérországban" lakott. A bretonok művészek abban, hogy még azt is vonzóvá tudják tenni, amit elhibáznak.

Ennek a fajnak a vallása arra való volt, hogy mögéje rejtse az eszményi iránti vonzalmát, de tévedés azt hinni, hogy őket a vallás lenyügözi. Nincs még egy faj, amely a vallásban

nagyobb függetlenséget tudott volna megőrizni. A breton keresztények csak a 12-ik században fogadták el a katholicismust. Nagyon kevés lendítés kellett volna nekik, hogy protestánsokká legyenek, ők is, mint vérrokonaik, a walesi kelták. A francia bretonokat csak a XVII-ik században tudták meghódítni magoknak a jezsuiták. Eladdig sajátos vallások volt, melynek főjellemvonása a szentek imádása.

Némelyik kis községben tiz, sőt tizenöt kis kápolna van emelve egyes szentek tiszteletére.

A szentek száma több százra megy s többet maga a nép saját köréből avatott azzá, már megtelepedésök idejében, az ötödik és hatodik században. Azóta őrizik, kúltiválják s a jezsuita papság sem merte bántani, ámbár nincs összhangban az egyházi szabályokkal. A nép száján forogtak a legfantasztikusabb legendák s a gyermek Renan képzelődésére igen nagy befolyást gyakoroltak. Az elrejtett, romladozó, feketére sötétült kis titkos épületek közt susogó szellő, az összerepedt fekete ajtó, az elkopott faszobrok, festett ablakok, mély tisztelet és hódolat érzését gyökereztették a kis Renan szivébe. Ezzel együtt ragadták meg a szent legendák, furcsa mesék, melyek szájról-szájra jártak. A szentekről hitte a nép, hogy csodát tudnak tenni, sőt, hogy némelyik élőlény.

Anyja szerettet elmondogatni egyik másik szent mesét, de rendesen a fiura bízta, hogy találja ki, mi bennök igaz és mi a költemény. „Ilyen körülmények között fejlődött ki bennem a historiai tanulmányok iránti érdeklődés. Így szoktam meg, hogy a felszín alá tekintsek és úgy halljak meg olyan hangokat, amelyek közönségésen nem hallhatók."

Renan gyermek és ifjui évei alatt a rideg Krédók és szentgyakorlatok világában élt. Kortársai csodálkozva kérdezték tőle, hogy férfi korában mi terelhette oly messze ettől a hitvilágtól. Ez rendkivül egyszerű dolog — mondja önéletrajzában. Az a kis latin iskola, amelyben tanult, olyan becsületes papok vezetése alatt állott, hogy ott csak jót lehetett tanulni. Főcéljok volt, hogy becsületes embereket neveljenek. Kiváló gondjuk volt rá, hogy a XIX-ik száz szellője oda be ne jusson. Napoleonról vagy a forradalomról hátborzongás nélkül senki sem mert szólni. 1830 körül ugy és ugyanazt tanitották, amit azelőtt kétszáz esztendővel.

„Azután ismertem meg azokat a tényeket, amelyek kényszeritettek föladnom eddigi keresztény hitemet, de tanitóimtól tanultam szeretni az igazságot, tisztelni a józan észt és megismerni az élet komoly oldalát. És ettől életemben sohasem tértem el." De a papi elem hiányzott belőlem már származásomnál fogva, mert erre sem atyámnak, sem az elődeinek nem volt hajlamok, anyai nagyanyám pedig olyan társaságban élt, amelyben nem tettek külömbséget a királyhűség és hithűség

között. Így hát bennem kettős természet van, egyik nevet, mikor a másik sir."

„A népet, de különösen a szegényeket nagyon szerettem. Kortársaim között egyedül én tudtam megérteni Jézus és Assisi Ferenc jellemét. A scholasticismus elleni kitörésem következtében egész filozofiai fölfogásom teljesen átalakult. Egész életemben irtóztam a farizeusi látszattól. Ebben a tekintetben Jézus sokkal nagyobb hatással volt rám, mintsem gondolni lehetne, mert ő egyenesen rámutatott és ostromolta a hipokritaságot és a tékozló fiuról szóló példázatban az erkölcsöt egészen helyes alapra, a sziv jóságára fekteti, holott ugylátszik mintha fölakarná boritani. Irásaimban mindig kimondottam, amit gondoltam, de beszédemben és levelezésemben megmaradtam annak a fiatal theologusnak, akit a papok aggódóvá, tartózkodóvá és félénkké növeltek. Jó pap lettem volna, de egy véletlen megváltoztatta pályámat. A kis vidéki városból bevetődtem a legzajosabb világvárosi társaságba, a St. Nicholasról nevezett párisi papi seminariumba. Párisi utam egy vallásból a másikba átlépést jelentette."

Ez a külömben jelentéktelen seminárium uj főnököt kapott, aki minta és szabadelvű nevelést akart adni a papságnak s egyben a nemességnek, az állam e két főtényezőjének. Azt akarta, hogy ezek kölcsönös hatással alakitsák át az ország vezető szellemét. „Nagy és megrázó hatással volt egész lényemre a párisi intézet erőteljes és ellenmondást nem tűrő irányzata. M. Duponloup — a seminárium igazgatója — a szószoros értelmében átformált engemet."

A St. Nicholasból a St. Sulpice seminariumba ment. Itt egészen ellenkező szellem uralkodott. „Négy év alatt szörnyű harc ment végbe bennem." Önéletrajzának ez a legmeghatóbb és legérdekesebb része. Itt rájött arra, hogy a keresztény hit központja minden igazságnak. Ezután két évet az Issy semiariumba töltött teljes elzárkozottságban, csupán tanulmányainak élve. Főfigyelme a filozofiára irányult, de rájött, hogy csak a pozitiv tudomány igazi forrása az igazságnak. Azután már a tudományos szellemet mivelte magában. A beszélgetések és vitatkozások rendjén igazgatója magához hivatta és kijelentette, hogy igen belemerült a racionalismusba, ami legnagyobb ellensége a hitnek s végül azzal szakitotta félbe a beszélgetést, hogy Renan nem keresztény. „Te nem vagy keresztény!" olyan megrázó itélet volt, hogy sokáig nem nyughattam miatta, de harminc évvel később magam is rájöttem, mennyire igaz volt."

Újból visszatért a St. Sulpice seminariumba, neki adta magát a héber, görög és különösen a biblia tanulmányozásának. „Betetőztem tanulmányaimat és megszereztem magamnak egy bibliai katolicizmust. Ezt szerettem s ma is szeretem, de miután rájöttem, hogy énemmel összeférhetetlen, elváltam tőle. Az egyházi szent szertartásokkal szakitottam. Mintegy két hó-

napon át protestáns voltam, de még nem tudtam megválni hosszú multtól. Olvasni kezdettem a német irókat. Hej, ha é úgy gondolkozhatnék mint Herder és megmaradhatnék papnak De a katholicizmus iránti tiszteletem nem engedte meg, hog olyan felfogás mellett katholikus pap maradjak. De keresztén maradtam és ekkor támadt eszméim ugyanazok, amelyeke „Jézus életében" kifejtettem. Midőn az egyházból kilépés gor dolata foglalkoztatott, erősen élt bennem az a meggyőződé hogy Jézushoz hű maradok, az ő tanitványa leszek. Ettől kezdv — mondhatom — a Jézus élete lelkemben már megvolt foga mazva. Jézus valóban mindig mesterem volt."

„Midőn elhatároztam, hogy az igazat fogom követni bá mily áron is, meg voltam győződve, hogy őt követem és az parancsainak engedelmeskedem. Eddig reméltem, hogy mé visszatérhetek kiindulásom pontjához, de ezt a reményt teljese elveszítettem, s látom hogy a katholicismushoz visszatérnen immár lehetetlen. 1845. október 6-án bementem a St. Sulpic seminariumba. Ez volt utolsó utam papi öltözetemben. Kilép tem. Átestem az első napok aggasztó gyötrelmein. Egyedü tanulmányaimra támaszkodtam. Azokat folytattam és tizenké hónap multával alig tudtam megmagyarázni, hogy is hihetten valaha az orthodox theologiában."

Ezek után a vallomások után már tisztán áll előttünk hogyan bontakozott ki az ifjú Renan egyénisége. De ehhe még szükséges volt a nagy nyilvánosság előtti föllépés. Ez i bekövetkezett egy vallásbölcselmi tanulmánnyal.

Az a tény, hogy a papi pályával szakitott, a külömbe is forradalmi hangulatos negyvenes és ötvenes években ismertt tette a nevét. De a mivelt világ előtt *Jézus életével* lett részin az elismerés, részint a gyűlölet és megvetés tárgya. Egyszerr fölzúdult ellene a klerikális tábor. Egyik vádat a másikra hal mazták.

Az a közismert vád, hogy Jézus élete nem életrajz, hanen inkább regény, nem tekinthető komoly kritikának, hanem a egyháziak védelmi fogásának. Jézus életét Strauss Dávid meg előzőleg harminc évvel egészen önálló fölfogás szerint írta meg s a francia fölfogásra kevés vagy épp semmi hatást nem gya korolt. Annál riasztóbb volt Renan könyve, mert szines, könnyű és meglepően magával ragadó olvasmány. Lépten, nyomor új és szokatlan tételeket állít az olvasó elébe, mert azt mondja „Jézus Názárethben született s csak nagyon nehézkes fordula által sikerült a mondában őt bethlehemi születésűnek nyilat koztatni... Ő a nép alsó rétegeiből származott. Apja Józse anyja Mária középsorsu emberek voltak, munka után élő kéz művesek, oly állapotban, amilyen keleten gyakori, melyet s jóllétnek se nyomornak nem lehet nevezni." „A család eg vagy több házasságból szaporodva, meglehetős népes volt. Jé zusnak voltak fi és nővérei, kik közül ő volt a legidősebb."

Unokaöccsei ragaszkodtak a fiatal mesterhez, valódi testvérei ellenkeztek vele, ők „az Ur testvérei“ cimet vették fel. Ha ilyen kitünő eredetiségről szólva, mesteréről lehet beszélni, Hillel a szegény és szelid jellemü tudós, a képmutatók és papok ellenfele volt az. Az ó. test. könyvek olvasása gyakorolt legnagyobb benyomást rá. A zsoltárok vallásos költészete, csodálatos összhangban állt lyricus lelkével. Ezek egész életén keresztül tápszeréül és támaszául szolgáltak. A próféták, különösen Ezsaias és a fogság idejében folytatója, a jövendőről szóló ragyogó álmaikkal, elragadó ékesszólásukkal, varázsló képekkel vegyített vonatkozásukkal, lettek az ő valódi mesterei. A parancsolt fényüzés, mit Judeában látott, a hivatalos és közigazgatási művészet, nem tetszett neki. Amit ő szeretett, azok az ő galileai falui voltak . . . Ő mindig a természet közelében maradt. A bretoni szerény viszonyok között élt Renannak egész egyénisége, olyan egyszerü, őszinte és becsületes volt, amilyennek a názáreti ácsfiát látta. Az is hosszu ideig harcolt önmagával, mielőtt megtehette a döntő nagy lépést, de átlátta, hogy csak lelkét követve teheti azt a szolgálatot, amelyre elhivást kapott. A zsidók talán sohasem szomjuhozták annyira a csodaszerüt, mint Jézus korában. Jézus semmit sem külömbözött e tekintetben honfitársaitól. Ő hitt az ördögben, kit úgy képzelt, mint a rossz szellemét és az egész világgal együtt azt hitte, hogy az idegbetegségek az ördögök művei. Korán kifejlett egyéni jelleme. Korán lelép a köznapiság ösvényéről, hogy hivatását kövesse. Jézus, mint minden ember, kit egy eszme elfoglal, keveset adott a vér kötelékeire. Az ily természetek egyedül az eszme kötelékeit ismerik el. Jézusnak nem volt se dogmája, se rendszere, hanem személyes elszántsága, mely bensőségre nézve minden teremtett akaratot tulszárnyalva, még most is kormányozza az emberiség sorsát. A vallásban mindig a buzgóbb rész újít. Kortársai megújított földet, új Jerusalemet reméltek. Jézus akkor lépett föl, mikor Palesztinára ez a rekkenő légkör nehezedett. Az önzéstől, szomoruságunk forrásától megszabadulva csak művére, fajára s az emberiségre gondolt. Állitják, hogy a puszta volt az iskolája és hogy gyakran sokáig tartózkodott ottan, de az Isten, kit ott talált, nem volt az ő istene. Ez legfennebb a Jób istene volt, szigoru és rettenetes, ki senkinek sem ad igazat. Olykor a sátán is eljött őt kisérteni. Ilyenkor visszatért kedves Galileájába, hol ismét feltalálta menyei atyját, a zöld halmok kristályvizü kutak, gyermekek és nők csoportjai között, kik vidám lélekkel és szivökben az angyalok énekével várták Izrael megváltását.“

„Atyja mesterségét az ácsságot folytatta. Ebben nem volt sem megalázó, sem akadályozó körülmény. A zsidó szokások megkivánták, hogy a szellemi munkával foglalkozó ember is tanuljon valami mesterséget“.

Azt könnyü elképzelni, hogy ha valaki Jézusban csak a

testté lett igét látja, botránkozást talált Renan érező, emberiese élő Jézusában, de az emberek rendre rájönnek, hogy ez valódi, ez az igazi emberfia, aki jónak sem tartotta magá minthogy egyedül csak az Isten jó.

Renan megmagyarázza Jézus valódi belső tartalmát:

„Mi volt Jézus gondolátmenete? Az emberek, kik legma gasabb fogalommal birtak Istenről Sakia-Muni, Zoroaster, Plato Szt. Pál, Assisi Szt. Ferenc, Szt. Ágoston . . . az istenit magok ban érezték. Az Isten fiainak e nagy családjában elsősorban Jézusnak kell állani. Jézusnak nem voltak látnokságai; Isten nem beszélt vele, mint egy rajta kivül állóval, Isten benne van és szivéből meriti mindazt, amit atyjáról mond. Ő állandó köz lekedés által Isten keblében él; ő nem látja őt, de hallja anél kül, hogy a dörgésre és Mózes égő bokrára, a Jób zivatarjára a görög bölcsek oraculumára, Socrates demonára és Mahome Gabriel angyalára, mint kisegitő eszközre szorulna. Jézus egy percben sem mondja ki a szentségtelen eszmét, hogy ő Isten volna. Istent úgy fogja föl, mint atyát, — im ez a Jézus egész theologiája. Jézus Istene a mi Atyánk. Ő nem a részre hajló zsarnok. Ez az emberiség Istene. Jézus, ki az Isten valódi országát alapitá, az alázatos, a szelidek országát, im ez a Jézus kezdetben, a szűzies és tiszta napokban, hol az ő atyjának hangja kebléban a legtisztább csengéssel visszhangzott. Ekkoron volt nehány hónap talán egész év, midőn az Isten valóban a földön lakott. A fiatal ács hangja rendkivűl kedves hangzásu volt. Végtelen varázst lehellett személye és kik őt ezelőtt látták, nem ismertek rá. Szeretetreméltó jelleme és kétségenkivül elragadó szép arca, varázskört vont körülötte, melyből e jó indulatu, gyermeteg nép nem menekülhetett. „Olyan vonzó, olyan elragadó a Renan Jézusa, mint az evangeliumoké, hogy szeretnénk lábai elé borulni, látni és hallani őt.

„Alapigéje: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes." Egy tiszta cultus, egy papnélküli vallás, mely a szív érzésén, Isten utánzásán és a mennyei atyával való közvetlen érintkezésen nyugszik, lett következménye ez elveknek. Jézus soha sem rettent vissza a merész következményektől, melyek belőle a judaizmus kebelében elsőrendü forradalmárt csináltak. Mire valók az ember és Isten közti közvetítők a tisztasági és más szokások, melyek a testet érintik? A zajjal osztogatott alamizsna, a mellverő imádkozások? Mire a formák, melyek „a védelem ürügye alatt elfojtják a vallást". Jézus örökre megvetette alapját az igaz hitnek és ha a vallás az emberiség lényegéhez tartozik, megérdemli az isteni rangot, melyet neki adtak. Egy egészen új eszme, egy új vallás eszméje, mely a szív tisztaságára és az emberek testvériségére van alapítva, általa vezettetett a világba, egy annyira magasztos eszme, hogy a keresztény egyház egészen félreismerte az ő szándékát, sőt még mai nap is kevés lélek képes odáig felemelkedni. Jézust

kora és minden századok izgatóitól megkülönbözteti az ő tökéletes eszményisége. Mint minden nagy ember, Jézus is szerette a népet s körében jól találta magát. Az a gondolat, melyet Jézus Jeruzsálembe magával vitt s mely, úgy látszik, benne mély gyökeret vert, az, hogy lehetetlen a régi zsidó szertartással kiegyezkedni. E perctől kezdve nem zsidó reformátor, hanem a judaizmus megsemmisítését tűzi céljául. Ő forradalmár a legnagyobb fokon. Ő az ember és nem a zsidók jogait hirdeti. Az ember vallását és nem a zsidók vallását. A valódi hívek lélekben és igazságban fogják imádni az atyát. Jézus megalapította az Isten országát, a lélek országát, mely mindenkit királlyá és pappá tesz. A menyország ti bennetek van. Az erényes és erkölcsös emberiség bizonnyal elégtételt nyerend". Igy lelkesedik Renan.

„Jézust sok csalódás és bántódás érte tanitványai és a farizeusok részéről. Az utolsó napokban az elfogadott küldetés iszonyu terhe kegyetlenül nehezedett vállaira. Az emberi természet egy pillanatra felébredt benne. Talán kételkedni kezdett saját művében. A félelem és habozás erőt vettek rajta . . . de isteni természete majd fölülkerekedett. Kikerülhette volna a halált, de nem akarta. Műve iránti szeretete győzedelmeskedett."

„Elfogadta a pohárnak fenékig kiüritését és ekkor Jézus ismét megtalálja önmagát tisztán, legkisebb zavar nélkül. A vítatkozók szőrszálhasogatásai, a csodatevő és ördögüző hiszékenysége el van feledve. Nem marad egyéb hátra, mint a kínszenvedések páratlan hőse, a lelkiismeret szabadságának alapitója, a tökéletes példány, melyre minden szenvedő lélek gondolni fog, hogy magát megerősitse és megvígasztalja."

Még csak egy befejező vonást hallgassunk meg a Renan ajakáról: „E fennkölt személyt, ki még most is mindennap vezérli a világ sorsát, szabad isteninek nevezni, nem abban az értelemben, mintha Jézus magában foglalná az egész istenséget, vagy hogy azzal egyenlő volna, de abban az értelemben, hogy Jézus az az egyén, aki az emberiséget legközelebb vitte az istenséghez."

Bár rendkivül tömöritve, ez a képe Renan Jézus életének. Előttünk, unitáriusok előtt, ujat nem tartalmaz, de a katholikus egyház, melyhez tartozott, az orthodoxia, vagyis a hagyományok őre, mely nem akarja új világitásban látni az örök igazságot, megbotránkozott mikor a könyv 1863-ban megjelent, s azóta sem bocsátott meg. 1863-ban a francia püspök föllépett Renan ellen s hivatkozva az istentelen, káromló és fölforgató műre, kivánta tanári székéből eltávolítását. Tiz év múlva a *College de France*-ban újból alkalmazást nyert, s a Francia Akadémia tagjává választotta.

Rendkivüli irodalmi munkásságot fejtett ki. Keleti utazásai s az őskori hagyományok, leletek és iratok alapján nemcsak Jézus életét, hanem az Apostolokét, a kereszténység történetét

(7 köt.) Szt. Pált, az Antikrisztust, a két első száz eszmefejlődését megirta. 1880-ban a londoni Hibbert alapítvány igazgatósága, mely unitáriusokból áll, meghivta előadás tartására. Ennek eredménye: Roma intézményeinek és mivelődésének a kereszténységre és a katholikus egyház fejlődésére való hatásairól írt kötete.

Az előadások végén Dr. Martineau tolmácsolta az alapitványi bizottság köszönetét azért az élvezetért, mellyel ő is a hallgatósággal együtt élvezte azokat a históriai rajzokat, amelyek egyfelől philosophiai körzetbe ölelték az egészet, másfelől gazdag színekkel festették meg a drámai helyzeteket s az egészet az irodalmi nyelvezet olyan csodás bájával vonták be, amilyennel egész Europában csak a franciák rendelkeznek s azoknak is az élén Renan Ernő.

Renan munkásságát a sajtó és a közvélemény mindig nagy figyelemmel kísérte. A mi öreg és bölcs *Keresztény Magvetőnk* a 80-as években mindenik kötetében beszámol ujabb műveiről párisi levelezője Charruaud tollából. Mindig új eszméket tár föl, de rendesen túlzottnak vett merészséggel. Szülővárosában tartott beszédében azt mondotta: „Igen, én szeretem az igazságot, kerestem, követtem, ahová hivott." Rossz néven vették tőle, mint protestánstól, hogy a bűnről így nyilatkozott: „Egyik kérdés, melyet a protestánsok ellenem mindig felállitanak az, hogy mit tartok a bűnről." Jó Isten! Azt hiszem, hogy ezt én egészen mellőzöm. Semmit sem tudok erről a szomorú dogmáról. Megvallom, hogy minél többet gondolkozom róla, mindinkább úgy találom, hogy a bölcselem a jó kedélyben áll. (XIX. 316.) Ettől az elvtől egy pár regényes történelmi rajzában eltért, miért is sok szemrehányásban volt része.

Annál jobban méltányolták a „Kereszténység eredetéről" írt nagy művét, melybe Jézus életét is belefoglalta, mint egyik kötetet. Szivesen foglalkozik az otestamentummal. Megírja Izrael történelmét. Néhol egészen egyezik a modern theologusokkal de vannak oly állitásai is, amelyeket ma nem lehet elfogadni. Ilyen a Mózes szerepléséről írt rész, melyben Mózest, részint legendai, részint historiai személynek tekinti.

Nagy elragadtatással ír a prófétákról, Isten emez embereinek fenséges szelleméről és rettenthetetlen bátorságáról, kik Sámueltől Krisztusig egy nagyszerű arcképcsarnokot alkotnak.

Nemcsak a múlt idők nagy jellemei, hanem kortársai is érdekelték, habár ő a philosophusok módja szerint, azt tartotta igazi boldogságnak, ha félre vonulva eszméibe és gondolataiba merülhetett. 1885-ben Lesseps az Akadémiában emlékbeszédet tartott. Renan volt megbizva, hogy a beszéd után a szónokot méltassa. Renan felülmulta önmagát és elragadta hallgatóságát. Egyik tudósító azt írta: Lessepset sokszor fogják még dicsérni de nem hisszük, hogy valaha, valaki jobban dicsérje. „Lessep

úr arcképe a nagy munkás jutalma marad és a festőművésznek, ki azt ecsetelte, egyik mesterműve."

Renan gazdagon termelő munkás volt. A francia nemzet büszke volt rá s a keresztény igazságokért lelkesedő emberiség a nagy apostolok és profétai lelkek közé sorozza, mert lelke fénysugárkévéjéből pazarul szórta a világosságot. A XIX-ik száz nagyon sokat veszitne, ha Renan lelki termékeit letörölnék e százesztendő granit oszlopáról. Nekünk, akiket a tudományos és hitigazságok világában nem választ el semmiféle korlát, jól esik, hogy bár e néhány halvány vonásban megjeleníthettük közönségünk előtt.

Nekünk Jézus olyan becses és megbecsülhetlen, hogy aki életével, jellemével és munkájával szeretettel foglalkozik, az előttünk kedves és tiszteletre érdemes. Meggyőződéssel valljuk, hogy Renan sokkal többet szolgált Jézus igazi nagysága és értéke föltárásában, mint azok, akik nem mernek vagy nem akarnak földi pályafutásával foglalkozni, hanem csak a mennyben Isten jobbján ülőt várják, hogy megjelenjen. „Jézus földi pályája nem egyéb volt, mint egy nem látott világenergiának a megjelenése. Azonos volt azzal a munkássággal, amely a teremtés elsőnapjától kezdve Isten hatalmát és bölcseségét élővé és hatóvá tette a világegyetemben, s midőn azt mondta, hogy Isten lélek, azzal fölemelkedett a tér és idő korlátai közzűl, ahol a test szerint élt és olyan eszménykép lett, amely tulhatott a földön és a látható világon. (Carpenter.)

A Jézus kereszténysége mint legyőzhetetlen vallásos erő él és teremt uj lelkeket, akik tovább adják az igét és uj kijelentések tolmácsaivá lesznek.

Az emberek sokszor eltévelyednek, gyakran megbotránkoznak a messzelátókon és a bátorsággal szólókon. Ezek először pusztában kiáltók, de azután a megértés és a megtisztelés is elkövetkezík. Renan meghalt 1892-ben. Tisztelői emlékszobrot emeltek születése helyére Bretogn kis városába Tregierbe 1903-ban. A nemzet magáénak vallotta, de a babonás bretoniak a legmagasabb helyre engesztelő oszlopot állitottak, hogy az égieket kiengeszteljék, mert Renan szobrának a kis városban helyet adtak. A hatalmas mű elkészült. Két méter magas Krisztus-szobor, körülötte a két lator keresztre feszitett szobra. A lépcsőzetet két kemény bronzvitéz őrzi: Szentgyörgy és Szentmóric. Ám legyen igy, mert most már a kis város két Jézussal dicsekedik, egyik, melyet csak a Triguierben lakók és vendégeik látnak, másik, melyet maga Renán készitett s amelyet az egész keresztény világ lát és tanulmányoz. Ez a szabad vizsgálódás emlékműve, az az aggódó visszamaradás bálványa.

Nagyon sokat köszönünk a Krisztus-szobrok őrzőinek, melyek a Kr. u. 5-ik száztól kezdve benépesitik a keresztények templomaít, utcáít és téreít, de Munkácsy és azok akik

az élő Jézust kivánják láttatni a mai emberrel az életért és békességért sovárgó néppel kivánnak együtt élni, az élő mester lábaihoz vágynak és mi, akik az evangélium boldogító igéit kivánjuk és szeretjük hallani, mindig hálások maradunk az olyan magyarázókhoz, amilyen Renan Ernő volt.

—

Születése századik évfordulóján eloszlott a sötét fátyol, melyet a Krisztust féltő keresztények borítottak e nagy iróművész homlokára. Most már messzefénylő glória díszíti. Ehhez Franciaország adta a legélénkebb sugarát a párisi Sorbonneban. A köztársaság elnöke, a miniszterek és a két ház, de egyben a kül öld is, nem véve ki a katholikus Spanyolországot és Belgiumot, képviselőik személyében jelen voltak. A francia szónoki hév ilyen dicsőítő szavakban tört ki: „Renan tizenkét kötetes műve hősköltemény, amely sokkal nagyobbszabásu és jobban vonzó az Iliásnál és az Odysseánál, mert sokkal szélesebb körben festi az emberiség sorsát; olyan vallástörténelem, amely az emberi teremtő szellem legfelsőbb rendű alkotásai között fog helyet foglalni mindig."

Dr. Boros György.

JÓLTEVŐK EMLÉKÜNNEPE A KOLOZSVÁRI KOLLÉGIUMBAN.

MEGNYITÓ BESZÉD.

Mondotta: dr. Gál Kelemen igazgató.

Ezelőtt 80 esztendővel, 1842-ben történt. Főtanácsi gyűlésre gyűltek össze a presbiterek, az öregek, egyháziak és világiak vegyesen. A tanácsosok templomi díszben, lassú, ünnepélyes menetben vonulnak a templomba. Az orgona felbúg és méltóságosan hangzik fel a nagyszámú áhítatos gyülekezet ajkán: „Tebenned biztunk eleitől fogva." Székely Miklós püspök alakja jelenik meg a szószéken. A hívek áhítattal csüngnek ajakán.

Vége az istentiszteletnek. A menet ugyanolyan ünnepélyes lassúsággal „a szokott gyűlési terembe" vonul. Az elnöki széket Dániel Elek főgondnok és a püspök foglalják el. Megkezdődik az egyház legfőbb törvényhozó testületének, a főtanácsnak tanácskozása. Szegedi Mihály kormányszéki titoknok, Kelemen Benjámin és Körmöczi József eléterjesztik Bölöni Farkas Sándor végrendeletét: könyvtárát, pénz- és térképgyüjteményét, amerikai utján gyűjtött emlékeit az egyháznak hagyja, örökösévé a kollégium könyvtárát teszi. A főtanács tagjai megilletődött lélekkel hallgatják a végrendeletet, hálás szívvel fogadják a nagylelkű adományt. A gyűlés a könyvtár átvételére és kezelésére két külön bizottságot küld ki. Egyiknek kötelességévé teszi, hogy évenként jelentést terjesszen elébe.

Ezzel a hagyománnyal a könyvtár eddigi állománya és keretei akkor alig remélt méretekben megnagyobbodnak. Az addigi diák-könyvtáros helyett a könyvtár élére most egy tanárt tesznek. Mindjárt meg is választják Brassait s könyvtár-kezelési szabályzatot dolgoznak ki. Az adományozó sírja fölébe „célszerű emlék" állítását határozzák s mindjárt aláirási ivet is indítanak az adakozásra. Elrendelik, hogy kőnyomatú mellképe „a néhai jelleméhez illő egyszerű rámában üveg alatt" a könyvtárba helyeztessék. Ugyanakkor kimondják a Zsuki és Augusztinovics képeinek megszerzését és a könyvtárba helyezését is s a végrehajtásra az elnöklő főgondnokot kérik meg.

Ebben a termékeny és áldott levegőjű gyűlésben, ezekben a történelmi pillanatokban születik meg az a kegyeletes gondolat, amelynek áldozni íme ma összegyűltünk, hogy a jóltevők emlékezetét koronként az iskola falai között meg kell tisztelni.

Hogy kié ez a gondolat, nem tudjuk, a jegyzőkönyvek erre nézve nem jegyeztek fel semmit. De erősen meg vagyunk győződve, hogy a gondolat ott élt minden tanácstag szíve mélyén, csak kipattantó okra, alkalomra várt. És amikor a gondolat külső formát öltött, az egész gyűlés lelke hálás és köszönő érzelmekkel visszahangzott rá. Hiszen egyházunknak három és félszázéves történetében, annak minden tragikus fordulatánál ilyen áldott jóltevők alakjaival találkozunk, akik a nélkülözésben sinylődőket felemelik, az elhaló reményeket új életre keltik, a csüggedőkbe erőt öntenek és a sötét jelen bozótjaiból a szebb és derűsebb jövő utjait mutogatják.

Az első ilyen ünnepély a határozat alapján 1842 jun. 26-án tartatott. Ezután 20 év mult el úgy, hogy az emlékünnep tartása feledésbe merült. Közben volt az a korszak, mikor a történelmet nem az iskola padjain tanulták, hanem a csatatereken ágyudörgés közben csinálták s mikor „inter arma silent musae" és közbe esett az a korszak, amikor a költők csak a gólyamadáron és a „száraz ágon hallgató ajakkal" csüggedten ülő madarakon át tudtak nemzetükhez szólni. 20 év mulva, 1862-ben ujra életre keltik a gondolatot s 1863 óta minden ötödik évben (egy néhány eltéréssel) megülik az ünnepet intézeteink.

A mai ünnepélyt főkép Dersi János jóltevőnk emlékezetének szenteljük. Hogy ki volt ő és minő érdemeket szerzett egyházunk és iskoláink körül, nemsokára hallani fogjátok Vári tanár úr előadásából. Én csak annyit mondok, csak arra figyelmeztetlek, hogy nyissátok meg sziveteket a háládatosság és köszönet érzelmeinek, áldjátok emlékezetét azoknak, kiknek jóvoltából most itt lehettek, lelkeiteket mívelhetitek; mert nem a jóltevők szorulnak rá a mi ünneplésünkre, hanem mi nekünk van szükségünk áldott alkalmakra, mikor a gondoktól legalább rövid időre felszabadítva lelkünket, szent áldozásra, lelki tisztálkodásra, erkölcsi erőgyarapodásra gyűlhetünk össze.

Ezzel az ünnepélyt megnyitom és felkérem Vári tanár urat emlékbeszéde megtartására.

DERSI JÁNOS, AZ IFJÚSÁG JÓLTEVŐJE.

(Emlékbeszéd.)

Mondotta: Vári Albert.

Nem a harcok izzó tüzében, ágyuszó és puskaropogás közt szerzett vitézi érdemeknek kívánok szószólója lenni. Nem is a tudósnak sok virrasztással és nagy önfeláldozással elért ujabb felfedezéseit akarom ismertetni. Nem is valamely művészlélek teremtő ereje által létrehozott nagyszerű műveket óhajtok bemutatni. Nem vezérekről emlékezem meg, kik a világ tapsai között ragyogó betükkel írják be nevüket a történelem könyvébe. Nem is prófétákról szólok, akiknek fennen szárnyaló lelke ujabb és szebb világokat álmodik s szép álmaik megvalósítására egész életüket ráteszik. Hanem egy, a világ zajától félrevonult, csöndes és munkásélet emlékét s a hűséges munka eredményének bölcs felhasználását fogom ezúttal ismertetni, Dersi Jánosnak, az unitárius ifjuság nagy jóltevőjének emléke felujításával.

Ne kérdezzük, hogy ki a nagyobb, ki a dicsőbb, ki méltóbb az utókor hálájára és elismerésére? A vitéz katona-e, akit az elébe adott parancs végrehajtásától az ég és a föld összeomlása sem tud eltántorítani s inkább megvárja, hogy Pompeji romjai maguk alá temessék, mint hogy elhagyja a számára kijelölt őrhelyet? A tudós-e, aki a természet titkainak kitárásával előbbre tolja az egyetemes haladás szekerét s az által az embert a jólét és kényelem felé emeli? A művész-e, aki lelke ihletésével teremt ujat és szépet a világ bámulására? A vezér-e, aki nagy tervek készítésével irányt mutat egész nemzedékeknek? A próféta-e, aki szép álmai álmodásával életre hív haldokló korokat s elszánt küzdelemre lelkesít tétlenül csüggedő világokat? Vagy a zajtalan munkás, a névtelen közkatona, aki, mint a szorgalmas méh, önfeláldozással gyűjt és takarékoskodik, hogy hűsége és szorgalma eredményével boldogítson másokat, hogy lelke még akkor is hathatos tényezője legyen e földi életnek, amikor teste már régen porladozik az anyaföld ölében?

Mindenik nagy, mindenik dicső. Nagy az, aki az értelem erejével gyújt világosságot a sötétben járóknak és nagy az, aki a szív melegével áraszt boldogságot környezetére s aki jelleme hatalmával emel másokat. Mindenik előbbre viszi az emberiség ügyét. Mindenik hozzájárul a szebb jövendő kialakításához. Gazdagitja az életet testi és lelki kincseivel. Írja a történelmet a maga módja szerint. Akármelyiket ha kivennők a történelemből, megszünnék annak az összhangja. Hiányos lenne a képe s a tartalma. Mert bármilyen különbségek is legyenek az ajándékokban, de a lélek ugyanaz. Ugyanabból a lélekből származnak a világraszóló hős cselekedetek, mint a családi otthonban az édes anya titkos önfeláldozásai, a nemzetek szabadságáért vívott hősi küzdelmek, mint az egyházak oltárára tett szerény áldozatok; a tiz talentumnak mint az ötnek a megkettőzése. És ha a messzire világitó nagy cselekedetek emlékére időről-időre meghozzuk a hála és kegyelet áldozatát: akkor a szükebb körre kiható nemes szívek is méltók, hogy a feledékenység homályából kiemeljük őket. Ha a hősiesség egyes kimagasló tényei előtt is tisztelettel állunk meg: akkor egy nemesen folytatott s állandoan szent eszményektől vezetett élet is érdemes arra, hogy annak „régi fényénél új szövétneket gyujtsunk". Hiszen egy igaz élet magában foglalja a legnagyobb hősiességet, mert kell-e nagyobb hősiesség, mint mindig megállani a kötelesség utján? Magában foglalja a legnagyobb művészetet, mert hol van tisztább művészet, mint a szép élet? Magában foglalja a legnagyobb önfeláldozást, mert hol van nagyobb áldozás, mint a testi igényekről való naponkénti lemondas? A legnagyobb bölcseséget, mert van-e nagyobb bölcseség, mint a helyes életfilozófia? A legnagyobb tudomanyt, mert van-e szebb tudomány, mint amire naponkénti tapasztalataink vezetnek? A legigazibb próféciát, mert van-e szentebb prófécia, mint a mindennapi életben való okos előrelátás? A föld kebele nem csak ott működik, ahol hatalmas tűzhányo hegyek vagy a világraható földrengések keletkeznek, hanem ott is, ahol évről-évre kihajt belőle az élet, a termő erő és a tavaszi ébredés. A tűz nem csak akkor melegít, amikor fölcsapo lángjai a magasba törnek, hanem akkor is, amikor a családi tűzhely meghitt körében rávilágit a testvéri arcokra.

A *Dersi János* élete nem olyan volt, mint a csillag, amely állandóan az emberi szemek előtt fútja fényes pályáját. Ennek

az életnek nincsenek nagy kilengései, merészen ívelő pályája. Nem tartozik a nagy eseményekben gazdag életek közé, hanem olyan, mint a kagyló, mely a tengerek mélységében látatlanúl él, de ott szüntelen termi a drágagyöngyöket. Vagy pedig olyan, mint az erdő csöndes patakja, mely elrejtve futja pályáját, de állandóan hordja magával az élet csiráit s a termékenység áldásait a völgybe, hol a föld elnyelve életetadó habjait, dús növényzet ébred utána. Míg élt, alig tudtunk létezéséről. Halála után pazar kézzel szórja javait közöttünk.

Még születési helyét sem tudjuk elég pontosan. Küküllőváron vagy Nagyteremiben született 1830 aug. 2-án, hol atyja a gróf Bethlen Leopold jószágigazgatója volt. Atyja székelyderzsi unitárius székely családból való, anyja pedig oroszhegyi róm. kath. szülők gyermeke. A komoly s a nehezen barátkozó gyermekek közé tartozott, de akit egyszer megszeretett, ahhoz hűséggel ragaszkodott. Elemi iskoláit a nagyszebeni katonai intézetben kezdette. De már a középiskolát Marosvásárhelyen részint a róm. kath., részint a ref. gimnáziumban végezte Középiskolai tanulmányainak a befejezése éppen 1848-ra esett. Ekkor történt életében egy olyan esemény, amely eltér a mindennapi közönséges élet folyásától. Annak a kornak a vihara őt is a katonai pályára sodorta, ahol egy évig harcolt és felvitte egész a közlegénységig. Vezérségre azután sem vágyott, hanem a későbbi időben is szerényen megmaradt a társadalom közkatonájának.

A szabadságharc lezajlása után ott állott az erős akaratú ifjú a válaszuton. Lelkét gyötrő aggodalmak tépdeshették. Mihez kezdjen, merre induljon most egy 20 éves magyar ifjú? Önérzete tiltja, hogy az önkényesen kormányzó hatalom kezéből állami vagy megyei hivatalt vállaljon. Tanulmányait is ok nélkül folytatná, mert azon a befellegzett magyar égen egyetlen szebb jövőt igérő csillag sem akar mutatkozni. A magyar és székely lélekben az ipar és kereskedelemmel szemben abban az időben élt, sőt még ma is tapasztalható ellenszenv már előre kizárja, hogy ezt az utat válassza. Kínos töprengések és súlyos aggodalmak között telnek a napok és évek s egyre hervadoznak a honfiúi remények. Kívül és belül egyaránt sívár lett a világ. S hogy annál nagyobb legyen a bánat. 1852-ben elveszíti forrón szeretett édes atyját. És ime, ebben a nagy sötétben, ebben a kétségbeejtő bizonytalanságban meg-

jelenik a gondviselésnek mindent bölcsen intéző keze s utat mutat a jövőért aggódó ifjúnak. Ez a kéz nem föl a magasba, nem az eszmények világába, hanem le az édes anyaföldre mutatott. Arra a földre, amely már ezer esztendő óta termi az acélos búzát a magyarnak, arra a földre, amely soha meg nem csalja azt, aki hű hozzá, amely kamatostól visszaadja a reáhullatott verejtékcseppeket. Arra a földre, amely virágillatával, pacsirtadalával elnyomja a lélek keservét s új erőt kölcsönöz, mint Anteusznak, aki keblére borúl. E föld felé vonzotta *Dersi Jánost* a saját lelke is. Hisz e földön gazdáskodott édes apja s e földért ragadott ő is fegyvert. E kettős útmutatásra minden további tusakodás nélkül gazdaságra szánta magát.

A gazdaság egyike a legnemesebb foglalkozásoknak. A lelket emeli, a testet edzi, a vallásos érzest ápolja, a függetlenséget erősiti s anyagilag is jólétet biztosit a szorgalmas gazdának. De emellett sok vesződséggel, sok nyugtalansággal, bizonytalansággal és csalódással is jár. Barmilyen gondos legyen a vetés, az még nem biztositja föltetlenül a gazdag aratást. Aszály, jégeső, vízáradás és különböző más termeszetű veszedelmek mint viharfelhők allandoan ott ólálkodnak a gazda feje fölött, amelyek ellen ő nem igen tud védekezni. Még nagyobb bizonytalanság nyomja állandóan a lelkét annak a gazdának, aki a más birtokán dolgozik. És *Dersi Jánosnak* ekkor még nem volt saját birtoka. Atyjától — igaz — örökölt Marosvásárhelyen két házat, amelyek elég szépen jövedelmeztek, de ezek csak alapot adtak és segitséget nyújtottak a gazdaság megkezdeséhez. Berelt birtokon kezdette meg gazdai pályáját. Még 1852-ben kivette Marosszentgyörgyön a Petkiféle s később, két ev mulva Mezősámsondon a gróf Rhédeyféle birtokot. Ezeknek kezelésében sok küzködés és álmatlan éjszakazás között olyan sikerrel működött, hogy már 8 év mulva megszerezte a pusztaszentmiklósi birtokának mintegy 250 holdat kitevő részét. Ezen kezdett aztán önálló gazdaságot folytatni. S mig egyes magyar uraink lába alól a több ezer holdas birtokok is a gazda könnyelműsége és nemtörődömsége miatt lassankint kicsusztak: addig *Dersi János* nemcsak megtartotta, amit megszerzett, hanem azt okos gazdálkodással és takarékossággal állandóan gyarapitotta. Így szerezte meg a 250 holdnyi törzsbirtokához a szomszédos szentmargitai, mezőújfalusi és sóspataki jószágokat, amelyekkel együtt mintegy 600

kat. hold földet mondhatott a sajátjának. Ettől kezdve élete Pusztaszentmiklós és Marosvásárhely között oszlik meg.

A családi életet megkisérelte. 1861-ben feleségül vette unokanővérét: Csiki Máriát. De házassága boldogságot nem adott. S már 1864-ben elvált feleségétől. Gyermek nem maradt a családi életből. Így teljesen átadhatta magát a gazdaságnak. A gazdaságot nem fényüzésnek tekintette, amelynek csak a kellemes és hasznos gyümölcseit kívánta volna leszedni, hanem súlyos kötelességnek, amely sok gonddal és fáradsággal jár. Egymagában maradt, midőn 1870-ben édesanyját is eltemette. Az anyagi gondok nem kényszerítették, hogy életét a gazdasági munkába temesse, hisz a marosvásárhelyi házai is megélhetését biztosították volna. Sőt, bizonyos úri kényelmet s élvezeteket is megengedhetett volna magának. De e helyett mit látunk? Azt, hogy a gazdaságot maga személyesen vezette. A tavasz első súgarai már birtokán találták s csak a késő ősz vitte be Marosvásárhelyre. A gazda szeme növeli a jószágot. Jól tudta ezt s ezért mindenütt ott szeretett lenni. Meg is látszott a birtokán. Teljesen elhagyatva és elhanyagolva szerezte össze minden felszerelés nélkül. Szorgalmas munkája és takarékossága által pedig annyira berendezte, megművelte, beállította, a legkíválóbb gyümölcsfákkal sajátkezüleg beültette, hogy elsőrendű mintagazdaság lett belőle.

Vajjon mi indította erre a vasszorgalomra, takarékosságra és lemondásra? Egyfelől az, hogy neki gyönyörűség volt a munka. A munkának ez a gyönyörűsége pótolta a családi életnek nélkülözött örömeit s feledtette a honfiúi bút és bánatot. De másfelől már ekkor élhetett lelkében a vágy s fölébredhetett az elhatározás a későbbi jótékonyság gyakorlására. Elég az, hogy kitűzött életcéljától semmi eltántorítani nem tudta.

A nyilvánosság előtt nem sokat szerepelt. A marosvásárhelyi városi közgyűléseken részt vett. A képviselőválasztásokon, mint állandóan ellenzéki érzelmű polgár, politikai jogait gyakorolta. De vezérségre, a világ előtt való tündöklésre, külső látszatra soha sem vágyott. Azok közé a komoly emberek közé tartozott, akik a lényeget többre becsülik a külsőnél, a valóságot e látszatnál. Sőt, túlzott szerénységével eltakarta igazi lényegét. Milyen távol állott azoktól a mindig előretörtető, könyökkel is maguknak utat csináló akarnokoktól, akiknek egyetlen vágyuk és céljuk az önmaguk érvényesítése, akik

olyanok, mint az a kereskedő, aki minden árúját a kirakatban tartja s belül üres boltot találsz. *Dersi János* sokkal több és jobb ember volt, mint aminőnek látszott. Komoly és zárkózott külsője nemes keblet takart. Olyan fához hasonlitott, amely nem nagy ágakat és dús lombozatot hajt, de annál több gyümölcsöt terem. Nem üres beszédben és nagyhangú szónoklatokban kereste az élet értékét, hanem a jó cselekedetek gyakorlásában.

Egyházi téren is minden zaj nélkül teljesítette kötelességét, aminek elismeréseül egyházi tanácsosnak választotta a Főtanács. Az esküt 1876-ban az árkosi, püspökválasztó zsinaton tette le. Két év mulva, 1878-ban, a marosi egyházkör felügyelőgondnokává választotta. Amennyiben gazdasága engedte, itt is közreműködött az ügyek intézésében s különösen az esperesi vizsgálatokon szivesen részt vett. 1890-ben éppen azon címen kérte a tiszt alól való felmentését, mert hajlott kora és gyöngélkedése miatt ezeken a vizsgálatokon részt nem vehet. Az E. K. Tanács nem is kívánja, hogy a köri vizsgálatokon továbbra is részt vegyen, de azért kéri, hogy állásában megmaradva, más iránvú kötelességeit a tapasztalt buzgalmával végezze. Meg is maradt, de már nem sok ideig. Ez év augusztusában betegsége ágyba kényszerítette az erős és edzett férfiut s 1890 dec. 27-én 60 éves korában megszünt élni.

Hogy ki és mi volt *Dersi János* igaz lényege szerint, azt 1890 aug. 30-án kelt s halála után kihirdetett végrendeletéből tudjuk meg. Amilyen csöndes, zajtalan, de eredményes volt élete, éppen olyan mély bölcseseg és jozan belátás nyilvánul meg szerzett javainak hovafordítására irányuló intézkedéseiben is. Az Emke, a marosvásárhelyi unitárius egyházközség mellet gondoskodásának főtárgya az erdélyi magyar s különösen az unitárius tanulóifjúság anyagi támogatása. Munkával és takarékossággal szerzett szép vagyonából 10.000 frt-ot az Emké-nek rendel kifizetni. Marosvásárhelyen a Petőfi-utca 7. szám alatt levő házastelkét az odavaló unitárius egyházközségnek hagyja „papi lakásul". A tanulóifjúságról pedig a saját szavai szerint így gondoskodik: „Marosvásárhely szabad kir. városban a Széchenyi-téren 15 uj házszám alatt levő emeletes épületes telkemet „Dersi János táp- és ösztöndíj alap" cimen hagyom az *erdélyi* unitáriusok kolozsvári főiskolájának „elidegeníthetetlenül" úgy, hogy azon épületes telek évi haszonbérjövedelmé-

ből 15 (tizenöt) unitárius szülőktől származott szegény, oly tanúló, kik nemcsak legszégényebbek s ily segély nélkül tanulni képesek nem volnának, de azonkívül kifogástalan magaviseletüek és jó tanulók — évenkint 100—100, azaz egyszáz frt. segélyben részeittessenek." (Végrend. 4. pont.) Továbbá: „Torda-Aranyosmegyébe kebelezett pusztaszentmiklósi jószágomat (H. Soospatak község), ahhoz tartozó szentmargitai, mezőujfalusi és H. Soospatak községbeli részjószágokkal együtt „el nem idegeníthetőleg" és hasonlólag „Dersi János táp- és ösztöndíj alap" címen hagyom a székelykereszturi unitárius iskolának úgy, hogy azon birtokok évi jövedelméből unitárius szülőktől származott tanulás és jó magaviselet által erre érdemesnek mutatkozó oly szegény 20 (husz) tanuló kapjon évenkint 100—100, írva egy-egyszáz forint o. é. segélyt, kik tanulásukat nem folytathatnák, ha ily segélyben nem részesülnének." (Végrend. 5. p.) „Úgy a kolozsvári, mint a székelykereszturi iskolánál segélyezendő tanulókra nézve megkívánom, hogy azon tanulók ép testű és egészséges fiatalok legyenek, — mert hagyományom élvezetében csakis a jövőt biztosító életképes nemzedéket akarom részesíteni." (Végrend. 6 p.) Ezenkívül a székelykereszturi gimnáziumnak a beállítandó VI. osztály költségeire hagyott 10.000 forintot, amely összeget még életében ki is fizetett.

Íme, ezekben a végrendeleti intézkedésekben jelenik meg előttünk *Dersi János* a maga igazi nagyságában. Ezekből látjuk, hogy az a komoly s szinte zárkózott külső minő jó szívet és nemes keblet takart. A jövendőt kívánta biztosítani s ezért a tanulóifjúság felé fordúlt tekintete. Évenkint 35 szegény ifjú neveltetési költségeiről kívánt bőven gondoskodni. Mert a mai értékviszonyok szerint csekélynek látszik bár az az évi 100 forint segély, de nagy pénz volt ám az abban az időben, amikor ha havonkint 10 forintot kaphattunk vagy kereshettünk, szerény beosztás mellett a mindennapi kenyerünk biztosítva volt. Úgy, hogy sokan a *Dersi János* mértékét abban a korban bőkezünek tartották. Így ő valóban a tanulóifjúság atyai jóltevője lett s neve méltán sorakozik a nagy Berde történelmi neve mellé.

Alapítványainál szigorúan kikötötte, hogy azokat „elidegeníthetetlenül" a jelzett célokra kívánja fordíttatni. Az egyház törhetetlenül ragaszkodott is a nagy jóltevője utolsó akaratához.

Azonban a mai kor önző szelleme nem igen tartja tiszteletben a kegyelet szentségét s hangzatos cimek és jelszavak alatt megbántja még a halottak emlékét is. De bármi történjék a nagy jóltevő alapitványaival, neve és emléke előttünk áll és állani fog, míg unitárius lesz e földön. Előttünk áll és tanítja az ifjúságot szerénységre, zajtalan, de kitartó munkára, nemes lelküségre s az erkölcsi javaknak minden más érték fölébe helyezésére.

Megtanít arra, hogy ne csak lelkesüljünk a jóért, hanem gyakoroljuk is azt, ne csak beszéljünk a szeretetről, hanem tegyünk jót másokkal, ne csak bámuljuk és dícsérjük a nagy jellemeket, hanem legyünk jellemesek.

BEZÁRÓ BESZÉD.

Mondotta: dr. Gál Kelemen igazgató.

Perikles, a görög ókor legnagyobb államférfia azt mondotta, hogy az emberiség legnagyobb jóltevői nem sírokba, hanem az utódok lelkébe és emlékezetébe temetkeznek. K. i., legyen a ti szivetek méltó temetkező helye a mi jóltevőinknek. Zárjátok szivetekbe és őrizzetek kegyeletes lélekkel emlékezetét azoknak, akik egész életük munkáján keresztül rátok, az utódokra, a jövő reményere és kilátására gondolva áldoztak, hogy nektek életlehetőségeket biztositsanak és áldjátok háladatos lélekkel a Gondviselést, hogy adott nektek magasba emelő nemes példákat, kik utat mutatnak nemes célok és eszmények kituzésére és követésére. Kérjétek imádságos érzelmek között mindnyajunk atyját, hogy tegye fogékonnyá lelketeket az itt hallottak befogadására és munkálására.

Az ünnepélyt bezárom.

NÉHÁNY SZÓ AZ AMERIKAI UNITÁRIUSOKRÓL.[1]

Mélyen tisztelt Hallgatóság! Legkedvesebb kötelességem teljesitem akkor, mikor megkisérelem, hogy az Amerikában tett körútam tapasztalatairól e helyen is egyet-mást elmondjak. Teszem ezt azzal a céllal, hogy egy kissé közelebbről is megismerjék azt a népet, mely tragikus összeomlásunk után oly közel férkőzött nemcsak az unitárius, de az egész erdélyi magyar társadalom szivéhez. Mikor e világ sorsát intéző körök részéről csupán csak méltánytalanság és igazságtalanság volt a részünk, mikor a nyers erőszak joga egyedüli hatalomként mutatkozott e szomorú világban s inogni kezdett egyházunk és fajunk jövőjébe vetett hitünk is, mikor úgy éreztűk, hogy a világ legelhagyatottabb, legárvább népe vagyunk, ez a nép testvéri segitő kezet nyújtott felénk s visszaadta hitünket, önbizalmunkat, erkölcsi erőnket s azt a hitünket, hogy nekünk itt ezen az ősi rögön egy olyan kultúrmissziónk van, melyet a teremtő Isten adott s e kultúrmisszióval járó jogainkat tőlünk soha senki végleg el nem veheti.

Szeretek őszinte lenni. Épen ezért előre figyelmeztetem igen tisztelt hallgatóim, hogy nem fogják tőlem az amerikai élet tárgyilagos leirását kapni. Én ugyan minden erőm megfogom feszíteni, hogy mondásaimban teljesen tárgyilagos legyek, de félek, hogy nem fog sikerülni. Eddig legalább mindig úgy volt, hogy, amikor amerikai unitárius testvéreinkről beszéltem, szavaimba öntudatlanúl is oly egyéni, érzelmi motivumok érvényesültek, melyek a rideg és tökéletes tárgyilagosság rovására estek. S ha igy lesz az a jelen alkalommal is, meltóztassanak azt annak a megható jóindulatnak tulajdonitani, melylyel az általam képviselt ügyet Amerikában mindenfelé fogadták s annak a baráti szeretetnek, mellyel egyénileg is, ahol csak megfordultam, mindenütt találkoztam. Igy talán még egy kis elfogultság is megbocsátható lesz.

A dolog jellemzésére elmondok egy esetet: Amerikából visszatérve Párisban, az amerikai nagykövetségen egy banketten vettem részt; ott volt többek között a Sorbonne egyetem egyik tanára is, ki szintén csak egy pár héttel azelőtt jött volt haza az Egyesült Államokból. Mikor a bankett keretei között mindketten röviden elmondottuk ott nyert impressziónkat, egy öreg úr azt kérdezte, hogy vajjon most már kinek higyjen; annyira különbözött a véleményünk, hogy, amint az öreg úr megjegyzé, azt is, amit én mondottam, s azt is, amit az illető tanár úr mondott, egy és ugyanazon népről elhinni

[1] Felolvastatott Kolozsvárt a D. F. E. és az U. I. T. felolvasó délutánján.

nem lehet. S még egy másik nehézséget is érzek. Azt se tudom, hogy tulajdonképpen hol is kezdjem. Lehetetlenségnek látszik, hogy hosszú, az összes Egyesült Államok, s az egész Kanada területére kiterjedő útam tapasztalatairól egy rövid lélekzetű felolvasás keretében méltó képet adjak. Hiszen ha csak egy nap történetét akarnám is leirni teljes hűséggel, már az is betöltené egy ilyen alkalom kereteit. Körútam alatt több mint 320 egyházközségben sikerült megfordulnom és beszédet tartanom. Ezenkivül részt vettem különböző egyesületek, társadalmi klubbok ülésein, három egyetem katedrájáról is sikerült sorozatos előadások kereteben erdélyi egyházunk helyzetét ismertebbé tenni az amerikai nagy közönség előtt. Mindezekről s ezek eredményeiről részletesen beszámolni egy más helyen fogok. Ez alkalommal csupán csak egy vázlatos képet óhajtok az amerikai unitárius egyházi életről hallgatóim elé rajzolni, úgy, amint azt én láttam.

Az unitárizmus zászlobontása Amerikában nyiltan és határozott formában 1819 májusában történt, mikor is William Ellery Channing, az amerikai unitáriusok Dávid Ference, először fejtette ki az unitárizmus szellemi jelentését a baltimorei templomban a Jared Sparks felavatása alkalmával mondott beszédében. A történelmi szoszék 102 esztendő mulva is, mikor ép az évforduló napján a baltimorei szószékről én is beszéltem, még a régi formájában állott s áll ma is.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az a szellemi mozgalom, melyet unitárizmusnak nevezünk, Amerikában csak 1819-ben kezdődött. Mert hiszen a bostoni King's Chapelnek és Hinghami First Churchnak s még több más gyülekezetnek, mint teljesen unitárius szellemű egyházközségeknek a története visszanyúlik egészen a 18 század második feléig.

Arról, hogy Channing, vagy általában az amerikai unitárizmus a mozgalom kezdetén milyen viszonyban állhatott D. F. reformációjával, vagy általában az erdélyi unitárizmussal, melynek ebben az időben már szép történeti multja is volt s már szerves egyházi életet élt, arra semmiféle adatunk nincs. Teljes valószinűséggel mondhatjuk, hogy az amerikai unitárizmus az erdélyitől tökéletesen független alakulat. S én ebben ép az unitárius eszme erősségét és egyetemes értékét látom. Ez csak azt mutatja, hogy a vallási kérdésekben az öntudatosan és szabadon gondolkozó elmék a világ minden részén a szellemi fejlődés menetén egymástól függetlenül is oda jutnak, hova a mi Dávid Ferencünk már a reformáció századában elért, az unitárius gondolathoz. Mégis az amerikaiak úgy tekintenek ránk, mint anyaegyházra s erre a szivünkhöz forrott szép Erdélyországra, mint arra a helyre, hol a modern unitárizmus született. Attól félek, hogy mi még sohasem jutottunk teljesen tudatára annak, hogy ez számunkra mily erkölcsi értéket jelent.

Az első amerikai unitárius egyházközségek azokból a

régi puritán egyházközségekből nőttek ki, melyek az első letelepülés alkalmával az 1600-as években menekültek az angolországi vallásos üldözések elől először Hollandiába s onnan állandó hazát teremteni a John Robinson bátorítására túl az Atlanti tengeren, Északamerikába, amelyet akkor még csak sejtettek, de hollétét és milyenségét nem ismerték az Atlanti tenger hat hónapon át ezer hullámoktól hányt s bizonytalanúl evező hajósai.

Hosszú ideig az unitárismus Amerikában csak New-England (Új-anglia) határai között maradt, azon a kis területen, mely hat kis államocskából áll: Massachusetts, Rode Island Connecticut, New Hamshire, Vermont és Maine, hol az első kivándorlók, a Mayflowerek letelepedtek s honnan országszervező munkájukat a mai Egyesült Államok területére beinditották. Mayflowernek (májusi virág) nevezték azt a kis hajócskát, mely az első kivándorlókkal először akadt meg az amerikai partokról kiszögelő Plymouthi sziklán. Mayflowereknek nevezték és nevezik ma is általában e kis hajó útasait s azoknak mai leszármazottjait is. Sokszor a többi amerikaiaktól való megkülönböztetésül Yankee-knek is mondják őket. Jollehet Amerikában nincsenek társadalmi kasztok, azért mindenki büszke, ha magában Yankee vért érez.

A Boston melletti Cambridge-ben felállított Harvard egyetem termelte ki lassankínt azt a szellemet, mely később megteremtette az egész Amerika kulturáját. Ez az egyetem állandóan az unitárius gondolat vezetése és irányitása jegyében müködött. Itt a magyarázata annak, hogy a Bostonból, Amerika Athénjéből kiinditott vallásos mozgalom hívei, az unitáriusok ma az egész amerikai közvélemény szerint az összes Egyesült Államok társadalmában az ugynevezett szellemi arisztokraciát képviselik. Mig a nemzeti eszmét illetőleg mindig hűen ragaszkodtak a régi puritánok országot, államot teremtő tradicióihoz, addig a vallási és társadalmi fejlődés terén általában a demokratikus állami és társadalmi eszme termelésében és annak megvalósításában mindig ők vitték a vezető szerepet. Érdekes, hogy 1852, mikor Kossuth Lajos a Washingtoni szenátus vendégeként Amerikába ment, hogy ott az osztrák zsarnokság ellen Amerika lelkiismeretéhez appelláljon, ott ép az unitáriusok voltak azok, akik Bostonban és más helyeken az ő útját előkészítették. Concord-ban (Mass), hol először kiáltották volt ki az Egyesült Államok függetlenségét, a mi nagy nevü Emersonunk, akkori helybelyi unitárius lelkész, üdvözölte s nála is volt megszállva, Kossuthnak egy-egy szép mondását még ma is rámába foglalva őrzik sok amerikai unitárius templomban. Ha egy nehány esztendővel később ki nem tőr az amerikai polgárháboru, mely már Kossuth ott tartózkodása idején forrongóban volt s később Amerika minden erejét ugy megbénitotta, hogy Európa felé nem gondolhatott, — ha ez nem jön, ép a Kossuh akkori útjának eredményeképen, ma másképp

nézne ki az egész közép Európe képe. Ezt ép a Kossuth amerikai útjának részletes ismerete alapján merem állitani. Nem érdektelen talán az sem, hogy az Amerikába emigrált Kossuth Emilia, Zulawskyné a Brooklyni unitárius temetőben pihen és sirját az Unitárius Szövetség halálának évfordulóján minden esztendőben megkoszoruzza. A sírt meglátogattam a sírkővön angol nyelven ez a felirat áll: „Te, ki hazatérsz, mikor Magyarország szabad lesz, oh vidd magaddal az én poraim is, mert a szívem az mindig ott van".

Amint az államszervező kultúra az Atlanti tenger partjairól megindult, nyugatra a csendes tenger, délre Mexikó, északra Kanada irányában, hogy megalapozva az XX. sz. leghatalmasabb államát, ennek nyomdokait követte hűen az unitárismus is, ugy hogy most már e hatalmas terület minden pontján világitó fáklyaként lobog az unitárius keresztény gondolat. Az egyház hiveinek a számát megállapitani azonban még megközelitőleg is nehéz. Ennek oka az, hogy az egyház ott csak azokat a családfőket vagy felnőtteket jegyzi be és tartja anyakönyvileg, statisztikailag is nyilván, akik egyik vagy másik egyházközség előtt ünnepelyesen kijelentik, hogy ők az illető egyházközség tagjai kivánnak lenni s kik e szándékukat névaláirásukkal is megpecsételik. Ezzel a névaláirással kettős kötelezettséget vállal az illető: egyik, hogy tehetségehez mérten anyagilag is hozzájárul az egyházközség évi budgetejéhez s a másik, ami ennel fontosabb az erkölcsi elkötelezés, hogy maga is active reszt vesz az egyházközség vallás-erkölcsi kulturmunkajában. Igy valosul meg az amerikai unitáriusoknál az egyetemes papság elve, az a protestáns gondolat, hogy az egyházi életben minden egyes tagnak sajátos munkaköre és kötelezettsége van, ép ugy, mint akárcsak a papnak, amelynek becsületes betöltese nelkül nem lehet az egyház község tagja.

Az amerikai Unitarius Tarsulat legutolso 1922–23. évkönyve szerint az Egyesült Államok és Kanada területén 466 unitárius egyházközség van, melyek közül 255, tehát több, mint fele az amerikai kultura ősi fészkére a Yankeek hazájára, egy kis területre esik, melyet New England-nak neveznek. Nagy tevedés volna azonban az amerikai unitárizmus erejét és kulturális értékét az egyházközségek száma szerint mérni. Csaknem minden városban a város szellemi életének a kovászát képező emberek tartoznak az unitarius egyházközséghez. Az unitarismus az egesz állam területén egy hatalmas szellemi erő, mely öntudatlanul is befolyásolja, formálja az egész közéletet. Nem az unitáriusok, de ép az unitárius egyházon kivül állók állapitották meg azt, hogy Amerikában az unitárius egyház tudományos, szépirodalmi, politikai és társadalmi téren annyi kiváló és országos nevű, sőt világhirű embert adott az Államnak, amennyit aránylag egy egyház sem.

Az egyházközségek jogilag egymástól teljesen független

társadalmi alakulatok. Nem egy felsőbb egyházi hatóság által megállapított egyházi alkotmány, hanem tisztán a szellemi rokonság érzése, a közös programm és hivatás tudata tartja azokat organikus egységben. Bámulatos, sőt szinte hihetetlen, hogy ez a szellemi kapocs erősebb egységet teremt köztük, mint egy intézményes egyházi alkotmány. Természetesen ez csak ott van, — sajnos — én nem hiszem, hogy ez nálunk is úgy lenne.

Az egyházközségek természetesen állandóan kölcsönös érintkezésben vannak egymással, évente helyi és országos konferenciákat tartanak, melyeken megbeszélik tennivalóikat, programjaikat, kicserélik eszméiket, gondolataikat. A konfencia azonban általánosan kötelező rendelkezéseket ki nem adhat. Minden egyházközség önállóan intézi anyagi és szellemi ügyeit, úgy, amint abban a hívek közösen megállapodnak. Ennek tulajdonítandó az, hogy az egyes egyházközségek külső megnyilatkozásukban a helyi viszonyoknak megfelelően különböznek; de csak külső életnyilvánulásukban, mint pl az istentisztelet rendje, formája, s a házi szokásokban, de nem a vezető szellemet illetőleg. Pl.: Több lithurgikus és énekeskönyv lévén forgalomban, minden egyházközség azt használja, amelyikben a hívek megállapodnak. Az úrvacsora kérdésében is önállóan határoznak stb. stb.

Egy rendes istentisztelet rendje, ami nyomtatásban is a padokon a hívek előtt van, legtöbb egyházközségben általában a következő:

Orgona előjáték, megnyitó mondatok, doxologia, exhortácio és segítségűl hívás, miket a pap rendszerint megállapított formulák szerint mond egész röviden. Azután következik az Úri imádság, mit vagy csupán csak a kórus, vagy a kórussal együtt a hívek is énekelve mondanak el. Az Úri ima zenéjéhez hasonló szép egyházi zenét még soha se hallottam. Az úri ima után az istentisztelet liturgikus része következik, mely minden vasárnapon más és más. Ki nem érti a szöveget azt gondolná, hogy itt egy róm. kath mise folyik. A pap szavaira a hívek fenhangon felelnek. Azután rendszerint jön a művészi módon összeállított kórus éneke. Majd a szentírásból olvas a pap egy-egy részt, mit a hívek közös éneke követ. Erre ismét egy lithurgikus ima, melyben a hívek a pap szavaira szintén fenhangon felelnek, amint a misében szokás. Azután nagyon halk melódiákat játszik az orgona s közben a hívek padjukra borulva, vagy a legtöbb helyen letérdepelve elmondják szívük halk egyéni imáját, melynek végeztével gyülekezeti ének zendűl fel. Ezután következik a *beszéd*, melynek tárgyát a hetenkint vagy hónaponkint nyomatott kis egyházi kalendáriumban a lelkész a hívekkel egy héttel mindig előre közli. Beszéd után ismét a kórus, majd a gyülekezet szokott énekelni. Erre jön egy rövid záró ima, melyre az ament a kórus mondja. Majd egy rövid megáldás s egy bezáró akkordja az orgonának.

Soha oly mély és igaz vallásos meghatódottságot nem éreztem, mint ezeken az istentiszteleteken. Egy pár százat magam is vezettem, mint lelkész, eltelve nemes inspirációval, mit csak egy-egy ilyen alkalom adhat.

Az amerikai unitáriusok az istentiszteletben különösen nagy szerepet juttatnak a művészetnek. Amíg mi magyar protestánsok, unitáriusok és reformátusok egyaránt az istentisztelet s a templom külső formáját illetőleg a régi Kalvin-féle reakcionárius irányt követjük, mely csak azért, hogy ebben se legyünk olyanok, mint róm. kath. testvéreink, a templomokat tökéletesen elridegítettük, addig az amerikaiak megértették azt, hogy a művészi érzés és a vallásos érzés rokonérzések: egyik a másikat kölcsönösen fokozza és erősíti. Különösen egyházi zenéjük nagyon fejlett. Semmitől se idegenkednek amivel a templomot külsőleg is széppé és vonzóvá lehet tenni. Gyönyörű ablakfestményeket s Jézus életének meghatóbb eseményeit ábrázoló képeket alkalmaznak, sőt a keresztényvallás legszebb szimboluma a kereszt is sok templomban megtalálható. Azt hiszem, jól fog esni hallgatóimnak ha megemlítem, hogy körutam alatt látogatásom alkalmából tartott istentiszteleteken igen sok helyen a magyar nemzeti imádságot, a himnuszt énekelte a közönség. Ha annak idején a mi társadalmunk szeretettel fogadta és ünnepelte az amerikai egyház képviselőit, amerikai testvéreink ezt körutam alatt mindenfelé százszorosan viszonozták.

Legnagyobb egyházi szervük, mely az összes Egyesült-Államok és Kanada unitarius egyházközségeit egy égisz alá vonja, az American Unitarian Association (Amerikai Unitárius Társulat) Boston székhellyel. A Társulat tisztán egyháztársadalmi alapon 1825. május 25-en alakult azzal a céllal, hogy az ország területén szétszort szabadelvű, szóval unitárius egyházközségeket állandó szellemi kapcsolatba és kooperációs viszonyba hozza, a tiszta keresztény eszméket propogálja, új egyházközségek alakulását elősegítse, gyengébbeket anyagilag és erkölcsileg támogasson. Vannak alapító és rendes tagjai, egyesek és gyülekezetek, melyek a Társulat kiadásainak fedezéséhez is hozzájárulnak. Évi közgyűléseit május hó utolsó hetén, az évfordulói heten tartja. Elnöke Dr. Samuel A. Eliot s még 8 alelnök, titkára Dr. Louis C. Cornish. A Társulat a munkaprogramnak megfelelően különböző szak-alosztályokra oszlik, melyek a Beacon dombon a központi főépületben óriási apparátussal dolgoznak. Fióktársulatok vannak Newyorkban, Chicagóban San-Franciscoban s más nagyobb városokban. Nem szabad azonban ezt a Társulatot a mi egyházi főhatóságunkkal összetéveszteni, mely alkotmányos módon kormányzó hatalmat gyakorol az egyházközségek felett, hanem úgy kell venni, mint egy erős egyháztársadalmi egyesületet.

Ezekután már csak egész röviden egy pár más egyháztársadalmi egyesületről kivánok szólani, mint milyen a „Wo-

men's Alliance" (Nő-szövetség), „Young People's Religious Union" (Fiatalság Vallásos Egyesülete) és a „Laymen's League" (Világi Férfiak Szövetsége). Ezek mind egyrészt helyileg is, másrészt egységes nemzeti alapon is országszerte megvannak szervezve és pedig kettős céllal, egyik az önművelés, a másik: specialis vallás-erkölcsi feladatok megoldása.

A Nőszövetség 1890-ben alakult. Célja a vallásos-élet elevenítése, az egyházhoz tartozó vagy, az egyházzal rokonszenvező nők egy táborba gyűjtése, missziói munka és a jótékonyság gyakorlása végett. Heti összejöveteleiken mely rendesen közös vacsorával van összekötve, a jó háziasszonyt és a XX-ik században élő modern nőt egyaránt érdeklő kérdésekről tartanak előadásokat, mint milyen az anyaság, háztartás, a nő helyzete a társadalomban stb. stb., melyeket rendesen baráti eszmecsere követ. Minden két héten legalább egy nap, találkozóhelyeiken összegyűlve az egyházközség vagy a város szegényei részére varrnak. Elesetteket segélyeznek, betegeket ápolnak s ehez hasonló karitativ munkát végeznek. Minden évben egyszer országos ülést tartanak.

Az ifjúság vallásos egyesülete 1896-ban alakult az ifjúság vallásosérzületének mélyítése céljából.

Összejöveteleiket a Nőszövetségéhez hasonlóan tartják s azokon a fiatalságot, fiúkat és leányokat egyaránt érdeklő problemákról esik szó. Valósággal rajong az ifjúság ezekért az összejövetelekért. Az amerikai egyház számolt azzal az igazsággal, hogy az ifjúságnál a jó kedély és a szórakozási vágy épp oly természetes, mint a tavasz virága. Ezért ezt a kérdést is a maga keretei között oldja meg, hogy ezáltal megkímélje az ifjúságot, hogy olyan helyen keressen szórakozást, mely vallás-erkölcsi szempontból nem kívánatos. Így találunk tánctermet, mozit stb.-t, a templommal kapcsolatosan.

Egy másik, a legerősebb egyesület a Laymen's League. Általános célja az Isten és az emberszeretetnek a megvalósítása a gyakorlati élet minden terén, az üzletben, a hivatalban a politikai és társadalmi élet összes megnyilvánulásaiban, továbbá az egyházközségek támogatása, unitárius keresztény propaganda, jó honpolgárok és derék keresztény férfiak nevelése az élet számára. Ez a leghatalmasabb s az egész ország területén a legnagyobb apparátussal dolgozó egyesület. Többszáz rendes alkalmazottja van. A téli hónapokban Amerika összes nagyobb városaiban, szinházakban s más nyilvános helyeken szenzációs propaganda estélyeket tartanak, melyekre mint nálunk a szinházakba, a jegyeket előre meg kell váltani, hogy az ember bejuthasson. Egy pár ily propaganda úton a Laymen's League felkérésére magam is részt vettem. Csak tájékozásúl még azt említem meg, hogy két rövid hónap alatt kerek 3,000.000 dollárt adtak ők maguk össze ily propaganda célokra. 1922 újév napján egy kampányt indítottak be azzal a céllal, hogy minden egyes amerikai unitárius egyház községben a tagok szá-

mát husvét első napjáig legalább 25%-al megnöveljék. Az általános eredmény 39%-lett. Ezekről a mozgalmakról különben egy más helyen és más alkalommal fogok részletesen beszámolni.

Ezeket a dolgokat a világért sem azzal a szándékkal mondottam el, hogy azokat mi is úgy, ahogy előttünk állanak lekópiázzuk. Ezek a mienktől teljesen különböző amerikai nép lélek termékei, rideg utánzásuk hasonlatos lenne ahoz, hogyha a kaliforniai mosolygó pipacsot a Hargita komor fenyvesei közé ültetnők ki. Csak a mögöttük élő szellemet, azt a vallásos érzületet akartam hallgatóimmal is ez alkalommal megéreztetni, mely őszinte és igaz intézményei útján csodás dolgokat művelhet szomorú, korrupt világunk újjáépítésének munkájában.

Amit eddig elmondottam, az talán elég is lesz már egy felolvasás keretében. Ismertetésem Dr. Eliotnak az Amerikai Unitárius Társulat elnökének, a Társulat 1921. évi nagy közgyülésén mondott beszédem után hozzám intézett szavaival végzem. „Arra kérem Önt, mint a mi erdélyi anyaegyházunk képviselőjét, adja tudtul a mi erdélyi testvéreinknek, hogy az egész amerikai unitárius társadalom szeretettel a szívében s ha kell, pénzzel a zsebében, mindig mellettük fog állni, hogy ott, kelet kapujában teljesithessek azt a szent kultúr missziót, melyet az élő Isten bizott reájuk s melyre dicsőséges multjuk is kötelezi".

Dr. Csiki Gábor.

Aktuális ügyek.

A GYERMEKEK VASÁRNAPI ISKOLÁJA.

1. A vasárnapi iskolázás erkölcsileg és vallásilag *nevel.* Célja csak az lehet, hogy a gyermeket ellása olyan erkölcsi és vallási készségekkel, amelyek nemcsak a gyermek gondolkozásában élnek, hanem a cselekvések inditóiképpen is szerepelnek, tehát: nemcsak a gyermek gondolkozását, hanem *életét* is befolyásolják. Mert ez a nevelés célja.

2. Két ut kinálkozik arra, hogy a tanult kúlturkincs az ember *életére,* cselekvéseire hatást gyakoroljon. Egyik az, amikor a helyes élet szabályait — ezt akarjuk belénevelni — logikus formában a gyermek elé állítjuk, hogy értelmileg megértse és magával sodró erővel lelkére beszélünk, hogy érezze meg: akarnia kell azok szerint élni. A másik mód pedig ez:

Vannak a gyermeknek *szokásai* — függetlenek erkölcsi megitéléstől — amelyeket a megfelelő esetekben mindig alkalmaz is annyira kivétel nélkül, hogy ez már nála nem lehet tudatos meggondolás eredménye. Amikor az emberi lélek határoz, akkor a *tudatalattiból,* a léleknek ebből a leghatalmasabb birodalmából, merülnek föl megoldás formák: öntudatosságunk szerepe pedig az, hogy ezeket megbirálja s céljai szerint esetleg egészen másokkal helyettesitse. A *megszokás* most már azt jelenti, hogy azt a bizonyos megoldás formát már nem az öntudatosságunk kényszeriti magunkra, az már mélyen beidegződött lelkünkbe s így cselekvéseinket már akarat elhatározásunk előtt a tudatalattiban meghatározza. Mivel pedig a legtöbb esetben nyilvánvaló, hogy azokat a szokásokat, a gyermek kivülről szerezte, bizonyos, hogy van valamilyen út arra, hogy elénk adott, *kivülünk* álló szabályokat annyira magunkévá tegyünk, hogy cselekedeteinket azok már lelkünk mélyén meghatározzák. *Ez a mód biztosabb a tudatos követésnél, hiszen azt jelenti, hogy a lelket mélyebben hatotta át a követni akart szabály.* Most az a kérdés, hogy melyik ez az út.

3. Felnőtt ember, aki odaadóbban képes értelmi munkára azáltal *vési lelkébe* az életszabályt, hogy gondolkozik róla, miko valamilyen cselekvésre kerül a sor: tudatossága által mégvalósítja s így — *az állandó gyakorlás folytán* — bizonyos idő elteltével lelkébe vésődik. *Erre a gyermek nem képes.* Mi követ-

kezik ebből? Az, hogyha mi a gyermekeknek *csak* ezt, vagy *főképp* ezt adunk, szóval olyan beszédet mondunk, amelyben logikus formában igazoljuk és megformulázzuk a szabályt, aztán lelkes szavakkal buzdítjuk őket azok követésére, akkor elérjük azt a *nagyszerű* eredményt, hogy kikérdezvén a gyermeket, az minden kérdésre megfelel s tudja, mit kell tennie, ámde — csak értelmileg lévén foglalkoztatva — másnap már alig emlékezik valamire s egy hét mulva, ennyi se kell, mindent elfelejt; soha eszébe se jut amit *tanúlt*. Sajnálatos pedig, hogy manapság sokhelyt azzal mérik a tanítás eredményét, hogy a gyermek a kikérdezésnél megtudja-e mutatni, hogy mindent megértett s tud-e a kérdésekre okosan válaszolni.

4. Azt hiszem más utat kell keresnünk.

Vannak dolgok, amik az embert mélyen megragadják. Zenész embert egy hallott melódia, amely hónapokig visszacseng fülébe. Tudós embert egy új és nagyszerű gondolat. A minden különös képességnélkülieket valami, ami érdeklődésüket egyszerre fölkelti: eléjük állított kiabáló példa, megmutatott, nemcsak *megláttatott* örvény életútjuk végén. A gyermeket pedig a *mese*.

Az, ami az emberi lelket megragadja, behúzódik a lélekbe s ott élni kezd, mint erős benyomás. A legtöbbször tudatosan nem is foglalkozunk vele, mégis azt vesszük észre, hogy hatással van reánk. Mert *a tudatalattinak* mozgó élete van, amely legalább is olyan fontos, mint a tudatos élet. Ime, szemléltetem.

Néha megkisérlünk valami problémát megoldani, tudatosságunk erős munkát végez, fölsorakoztatja az érveket, kiútat keres: nem sikerül. Akkor abba hagyjuk a meddő fáradozást. Másra terelődik a figyelmünk. S egyszer, amikor nem is foglalkozunk vele, tudatba ötlik a megoldás. Ennek nem lehet más magyarázata, minthogy tudatalatt az érvek tovább mérköztek, a megoldást letrehozták s az éppen csak *felötlik* a tudatba. Tehát mi csak *tudatosan* nem foglalkoztunk azzal a problémával, tudatalatt igenis; más gondunk sem volt.

A gyermek meséket hall boszorkányokról, éjféli szellemekről. A mesében nem mondjak neki: te pedig félj tőlük, kis fiam. Ez talán — sok esetben — eszébe se jut. Mégis éjjel fölriad, megrémül s megtörténik, hogy hosszú időkön keresztül ijedőssé, félénkke lesz. Mindez pedig azért, mert ha a mesében nem is volt szavakkal kimondva, tehát a gyermek tudatosan nem is jött rá arra, hogy a kisértetektől félni kell, de a mese értelme, jelentése föltétlenül ez volt, ezt aztán a tudatalatti kibontotta, megértette s ennek következtében a gyermek tudtan kivül (tehát anélkül, hogy tudatossága ebben közreműködött volna) hatása alá került a mese tulajdonképpeni tendeciájának.

Megtaláltuk a megoldást.

5. A gyermeknek mesét kell mondani, amelynek rejtett jelentése erkölcsi vagy vallási. *Kerülni kell mindazt, ami aka-*

dályozza a gyermeket abban, hogy a mese mélyen megragadja. Tehát kerülni kell a tanítói előadást, a mese jelentésének szavakba való foglalását s a határozott útalást arra, hogy ezt meg kell tanulni, mivel akkor lecke szinezete lesz a mesének. Ugyanez okból a kikérdezést is mellőzni kell. Némelyek ellene vethetik ennek azt, hogy ha az erkölcsi tartalmú mesét elmondjuk, akkor a tanuság levonása csak ráadás, ami a tudatossághoz szól s a tudatos megértés is egyik tényezője lehet a lélekbe oltásnak. Ha csak ennyit jelentene a tanulság levonása és a kikérdezés, akkor csakugyan bátran megmaradhatna. De egyebet is jelent. Jelenti azt, hogy a gyermek olyan lélekkel jön a vasárnapi iskolára, hogy ott figyelni kell, tanulni kell, mert kikérdezik a végén. Ez a lélek kissé fanyar. Már pedig csak akkor ragadhatja meg mélyen a mese a gyermeki lelket, ha ezt erős fölbuzdulással, mohón, tátott lélekkel áhítja, várja.

Lehet, hogy a gyermek — ha kikérdeznék a rejtve erkölcsi tanulságú mese értelme felől — nem tudna számot adni erről, nem vette észre. Nincs ebben semmi veszedelem. Egészen mellékes az, hogy a mese tanulságát értelmileg, tudatosan magáévá tette-e. Ha a mese jól van megirva *(benne* van az erkölcsi tanulság), jól van elmondva, hogy a gyermek azt lelkébe irhatta, majd kibontódik lelke mélyén a jelentése s a gyermek követni fogja azt tudtán kivül a tudatalattira gyakorolt hatás következtében.

Ime, így lehet a vasárnapi iskolázás valóban *nevelői hatású.*

Ami az embert mélyen megragadja, az behúzódik lelkébe s tudatalatti életére gyakorol átformáló hatást. A gyermeket így csak a mese kapja meg. Ha a mesébe rejtve, erkölcsi alapeszmét teszünk, akkor az a tudatalatti hatás erkölcsi irányú lessz; a gyermek tudtán kivül is, a szerint az eszmény szerint fog élni, ami a mese jelentése. Kerülni kell azonban mindazt, ami megakadályozza a gyermeket abban, hogy a mesét őszinte mohósággal hallgassa. Tehát a mese tanítói szinezetét, a levont tanulságokat, a kikérdezést. Mert nem az a fontos, hogy a gyermek *értelmileg* sajátitsa el az erkölcsi szabályt, hanem az, hogy a mélyen lélekbe fogadott mese erkölcsi jelentése tudatalatt a lelket alakitsa át, néha a tudatosságtól függetlenül.

Balázs Ferenc.

EGYHÁZI ÉNEKEINK ÚJ FORMÁBAN.

26.

(Énekeskönyv 190. helyett.)

Uram, tehozzád szállt imánk.
Uram te látod, bent mi bánt.
Ne hagyj el minket, oh ne hagyj,
Neved nekünk fegyvernek add.
Neved nekünk pajzsunk legyen,
Hallgass meg jó Atyánk. Amen.

27.

(Énekeskönyv 26. helyett.)

1. Mit remegsz, mért háborogsz, én szivem, mi bántott?
Bánat és bú ellened mért ütöttek pártot?
Oh ne csüggedj, nézz az égre,
Küld az Úr a szenvedésre
Balzsamot.

2. Mit remegsz, mért háborogsz, én szivem, mi bántott?
Azt hiszed, hogy senkisem fogja már a pártod?
Oh szivemmnek bús keserve,
Fönt az Úr, az ő kegyelme
Nem hagy el.

3. Mit remegsz, mért háborogsz, én szivem mi bántott?
Bánatodra balzsamod mérthogy nem találod?
Oh tekints fel bánatodból,
Fennt az Úr, nem hallod, így szól:
Bízzatok.

28.

(Énekeskönyv 3. helyett.)

Értelemnek Istene, oh jelenj meg köztünk,
Esdekelve száll feléd minden érzeményünk.
Oh bocsásd ránk égi lángod.
Gyújts mibennünk, gyújts világot
Istenünk.

29.

(Father high. Esketésre.)

1. Sziveket megáldó édes jó Atyánk,
Boldog döbbenettel száll hozzád imánk
Sziveinkbe irtad legszebb titkodat,
Oh te töltsd be, mit most két szív itt fogad.

2. Boldogságot, áldást adj, Uram nekik,
Akik egymás terhét itt most fölveszik,
Akiket egymásnak jegyzett el szivük,
Add, egymásban leljék boldog édenük.

3. Egy ember félember, egy ajk nem ajak.
Minek élsz, ha vágyra vágyad nem fakad ?
Minek volna szív és minek a kebel,
Dobbanatra, ha nem dobbanat felel.

4. Érted é hát ember, mi a célod itt ?
Az a célod itt, hogy mást hogy boldogítsz,
Boldogságát, hogyha másban lelte fel,
Üdvéből ki nem fogy holtig a kebel.

5. Sziveket megáldó, édes jó Atyánk,
Boldog döbbenettel száll hozzád imánk.
Sziveinkbe irtad legszebb titkodat:
Oh te töltsd be, mit most két sziv itt fogad.

30.

(Urvacsora vételkor.)

1. Jer az Urnak asztalához,
Krisztus áldott serege,
Rád erőt, megújulást hoz
Életosztó melege.
Im az Úr szerelme vár,
Megterítve készen áll
Urkrisztusnak vacsorája,
Emlékeztető példája.

2. Jertek, jertek mind, akiknek
Búsulás a pohara,
Kiknek arcán árkot ejtett
Könnyeiknek zápora.
Im az Úr szerelme vár stb.

3. Jertek, jertek elfáradtak,
Jertek későn érkezők,
Itt az élet vándorának
Ád az Isten pihenőt.
Im az Úr stb.

4. Jöjjetek, kik szomjuhoztok,
Jöjjön, aki elepedt,
Örökélet italával
Töltsétek be lelketek.
Im az Úr stb.

5. Vesd le, dobd le büszke ember
Gőgös önteltségedet
Jer az Úrnak asztalához
Egytestvér vagyunk veled
Im az Úr stb.

6. Oh de boldog, oh de áldott
Kútforrás lett e kehely,

Mennyi bút örömre váltott
Áldást osztó cseppjivel
Im az Úr stb.

7. Szent Atyánk, oh légyen áldott,
Áldott az a pillanat,
Amikor közinkbe szállott
Prófétánknak szent fiad.
Im az Úr stb.

8. Im kinyílt a titkok titka,
Úgy hívják, hogy szeretet,
Már ezentul ebbe bízva
Eltévednünk sem lehet.
Im az Úr stb.

9. Tárva — nyitva áll az útunk,
Lépjetek rá emberek,
Rajta jó Atyánkhoz jutunk,
Vezetőnk a szeretet.
Im az Úr stb.

31.

(Záró énekek *Én Istenem* dallamára.)

a) Felséges Ur, szivünkben új remény fakadt.
Oh, te ki fent vagy,
Forditsd felénk oltalmadat.

b) Óhajtva várt, sóhajtva szállt hozzád imánk,
Oh, te ki fent vagy,
Csak el ne hagyj, velünk maradj!

c) Meghallgatál, vigasztalál, nagy Istenünk,
Oh, te ki fent vagy,
Maradj, maradj mindig velünk.

32.

(Kezdő ének)

Sóhajtva vár, remegve száll imánk feléd,
Oh, te ki fent vagy,
Szent arcodat forditsd felénk.

33.

(*Adjunk hálát mindnyájan* helyett, csapások, vesztett csaták idején.)

1. Menyben lakó hatalom,
Életosztó irgalom,
Egyetlen egy Istenség,
Halld meg szivünk dobbanását
Fogd fel sajgó zokogását,
Mélyről omló, szakadó
S megnem álló könnyhullását

2. Megbocsátó szeretet,
Lásd meg, oh lásd gyermeked
Magavádló bánatát.

Azt a vért, mit érted ontott
Váltsa meg az érte ontott
Mérhetetlen könnypatak
S elborult sok férfihomlok.

3. Szent Igazság, akarunk
Érted adtuk két karunk
Vérontásra, végromlásra.
Virrasztunk a néma égben,
Várunk rád a vaksötétben
Arcod amig felragyog
Fényömlésben, napsütésben.

34.

(Közének)

Szivünk szavát küldtük tehozzád,
Oh véghetetlen szeretet,
Szivünknek boldog dobbanása
Öröm neked, himnusz neked.
Oh, jó Atyánk, tartsd meg szivünknek
Szerelmed zengő ritmusát
S szerelmeddel fogbassuk át.

35.

(Közének)

Nagy Istenünk tekints le ránk,
Halld meg hivó szavunk,
Tebenned bizva gyermekid
Téged magasztalunk.
Hitünk, ha lankadoznék,
Erőnk, ha csüggedez,
Szent útadat szent igéd
Nékünk mutassa meg,

36.

(Kezdő ének)

Én Istenem, téged várunk
Tudjuk, hogy itt rád találunk.
Adj minekünk élő hitet,
Benned bizó bátor szivet.
Ha elfelejt, ha megtagad,
Egész világ, ha ránk szakad,
Egész világ ha összedűl,
Álljuk meg a bajt emberül.

37.

(Záró ének)

Én Istenem téged vártunk,
Itt szivünkben rád találtunk.
Adtál nekünk élő hitet.
Benned bizó bátor szivet.
Egész világ, ha összedűl,
Álljuk meg a bajt emberűl.
Ne kérdjük, a holnap mit rejt,
Rendületlen álljunk mi helyt,

38.

(Kezdő ének)

Im bejöttünk templomodba édes Atyánk, Istenünk,
Oh emeld fel sziveinket, vonj magadhoz, légy velünk.
Vig örömben, néma gyászban,
Minden megpróbáltatásban
Bizodalmunk csak tebenned édes Atyánk, Istenünk.

Pálffy Márton.

IRODALOM.

Mi volt Dávid Ferencnek és Heltai Gáspárnak az „igazi“ neve? Amióta Pokoly József a Ker. Magvető XXXVII. 263—66 lapjain közzétette Bogáthi Fazekas Miklós naptári feljegyzéseit, azóta állandóan kisért az a föltevés, hogy Dávid Ferencnek volt „igazi“ családi neve s ez a Bogáthinál feljegyzett „Herthel“ volt. Pokoly után Kanyaró Ferenc állitotta „Dávid Ferenc“ c. monografiájában (Ker. Magvető XLI 2. lapján), hogy az „igazi“ családnév „Helter“ volt. Csakhogy Kanyaró itt olvasási hibát követett el, felcserélvén „Herthel“ és „Helter“ neveket. Ezt utóbb (Ker. Magvető XLIII. 111 lap) maga is elismerte. Később, a Magyar Nyelv 1915. évf. 223—225 lapjain Trócsányi Zoltán értekezett „Dávid Ferenc nevéről“ s ugyanarra a konkluzióra jútott, mint már Pokoly. Dávid tehát neki is „Herthel“ volt. Kár, hogy Trócsányi nem ismerte dr. Borbély Istvánnak „Unitárius polemikusok a XVI. században“ c. tanulmányát, mely a 15. lapon a Pokoly—Kanyaró féle föltevést birálva hiteles egykori adatok alapján arra az eredményre jút, hogy semmi szükség sincs a fenti föltevésre. A Kirchliche Blätter aus der ev. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen c. erdélyi szász lutheránus heti lap XV. évf. 20. számában (1923. máj. 17.) dr. Kirsch Gusztáv „Zur Reformationsgeschichte“ cimen ismétli meg a Herthel-hipotézist.

Ugyanilyen története van Heltai nevének is. Kanyaró idézett Dávid-monografiájában Held-ből származtatja. Trócsányi a Magyar Nyelv 1915. évf. 76—77. lapjain „Heltai Gáspár nevéről“ c. cikkében is az állítja, hogy „megmagyarosította“ nevét. Az eredeti név, mint arra már Borbély István utalt „Heltai Gáspár“ c. monografiájában (Budapest, 1907) „Heltner“ lett volna.

A Heltai nevére vonatkozó állításokból a *Heltner*>*Heltai* változtatás hitelesen bizonyítható s így ezt a kérdést lezártnak tekinthetjük. Ellenben Dávid Ferenc nevére nézve akár a Heltner, akár a Herthel kombinációt el kell ejtenünk, mint ezt folyóiratunk jövő számában részletesen bizonyítni fogjuk.

(b. i.)

Két verses könyv. (*Receanu* Ilona: Vágyak visszhangja. Petrozsény, 1922. *Halmágyi* Mária: Fehér virágok. Kolozsvár, 1923.) Erről a két verseskönyvről csak azért szólunk, hogy felhívjuk olvasóink figyelmét a dekadenciára. Lány a szerzője mindkét könyvnek, tehát olyan valaki, akinek a lelkében min-

dig több eszményt, több gyöngéd szépséget szeretnénk keresni, és találni, mint az u. n. durva férfiaknál. S mit találunk? Receanu kisasszony csak szerelemről énekelt e füzetben, melynek cime: vágyak visszhangja. Nagyon merész, de egyszersmind nagyon érdekes vállalkozás leírni egy lánynak saját szerelmes vágyait. Mert — úgyebár — ez nem csak „a" szerelem, hanem több annál, ez már „a vágy", mi „a szerelem"-ből fakadt. Receanu kisasszony elég bátornak tartotta magát erre az ép oly nehéz, mint kényes munkára. Az eredmény azonban rosszul ütött ki. Minő vágyai támadtak? Összeállíthatjuk az egymásután következő versek első soraiból.

Reszketeg lelkem tárom eléd...
Vágyom az arcod után...
Csókolj...
Szeretnék hozzád menni s átfogni fejed...
Szeretném, ha volna gyermekem, gyermeked...
Kacagva járok a nagy világban...
Egyik napom úgy telik, mint a másik...
Immár hó is hullott...
Egy hajnalon majd elmegyek...
Mily hamar eljött a vég...

Ha nem volna az a tragédia, ami e sorokban van, olyan nagyon szomorú, azt kellene mondanunk, hogy: nagyon közönséges. Mert én szívesen elhiszem, hogy ilyen vágyak is élnek a lányok lelkében, de megbocsásson Receanu kisasszony, — az őszinteség még nem poézis. Sok mindennek s e sok között különösen sok „csillagnézésnek" vagy amint mondani szokás, *fehér vágynak* kell élni egy lány lelkében ahhoz, hogy abból költészet is tudjon lenni. Aki vágyaiban is csak a vérnek tragédiáiról tud ábrándozni, az — ezt mi, férfiak, tudjuk legjobban, — minden, csak épen nem nőies. Goethe a Faust végén azt a vágyat, mi mindnyájunkat a nemesség, a tökéletesség felé ösztönöz, „das ewig weibliche"-nek „az örök nőies"-nek nevezte. Ennek a lelket megnemesítő nőiességnek kell visszatükröződni minden lányos költészetből, ha az — — nem akar megfosztani mindnyájunkat egyik legszebb fogalmunktól, a „*fehér, tiszta, lánylélek*" fogalmától.

Ez után a tulságosan őszinte és tulságosan költőietlen önvallomás után igazán jól esik Halmágyi Máriának csinos kis fehér virágait olvasnunk. Verselő képesség dolgában mindkét szerző körülbelül egyforma. A költészetben lüktető zeneiséget, a hangulat dallamhullámzását egyikük sem méltatja figyelemre s többé-kevésbbé csak a rím mutatja, hogy forma szerint verset írtak. E tekintetben Receanunak Szombati Szabó Istvántól, Halmágyinak pedig Reményik Sándortól nagyon sokat kell még tanulnia. Tartalom dolgában azonban igen távol állanak egymástól. Halmágyi Mária is leirja szerelmes vágyát, de mi másképen, mint Receanu. Ime *Tudod-e?* c. költeményének utolsó szakasza:

Szeretnék lenni a Te szobádban
egy odatévedt csillogó sugár,
mely elhitetné véled, hogy megjött,
s fénnyel, meleggel áraszt mindent el
a szerelemtől megittasult Nyár . . .

Ez már költészet. Persze Halmágyi költészete sem mind ilyen „fehér virág". Ahol igazán lelkét adja, ott ilyen. Csakhogy Reményik Sándornak gondolatoktól súlyos költészete őt — a lányt — nehéz gondokkal megnehezült versek irására csábitotta. Ilyenkor erőltetett. Látszik, hogy igyekszik e nemben is szépet irni, de ereje nem birja. Ki ne ismerne rá Reményiknél a következő sorok eredetijére:

Tudjátok-e azt, hogy én ki vagyok?
Szülőhazája csöndes álmoknak,
honnan gonoszul, szentségtörően
emberi kezek rabolnak, lopnak.

Ha majd legalább egy tucat *halhatatlan* költemény tanuskodik Halmágyi költői lelkenek gazdagsága mellett, akkor szabad lesz ilyen nagy frázisokban beszélnie. Addig azonban szelidebb, szerényebb hangok valók tollara. Mindenekfölött: minél kevesebbet utánozzon s minél többet adjon saját lelkéből. E kötetnek is azok a legsikerültebb versei, amelyekben lányos lelke lányos naivitásban mutatkozik. Miért hát a komoly öregest, vagy épen a zord bölcset imitálnia. Sem jól nem áll az ilyen játék, sem haszon nincs benne. *(b. i.)*

Versek, elbeszélések, tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól erdélyi művészek rajzaival Cluj—Kolozsvár, 1923. 8 r., 168 lap.

Tizenegy erdélyi fiatal iró összeállott s tartalmas, szép kiállítású antologiában mutatkozott be az olvasó közönségnek. Közöttük hat versiró poéta (Dobai István, Finta Zoltán, Jakab Géza, br. Kemény János, Maksay Albert és Mihály László), három novellairó (Kacsó Sándor, Szent Iványi Sándor és Tamási Áron), egy sociologus-féle (Balázs Ferenc) s egy irodalomtörténetiró (Jancsó Bela). Egyikük sem ismeretlen. Különböző hirlapok és folyóiratok hasábjain ismételten találkoztunk velük. Mostani bemutatkozásuk tehát nem eddig ismeretlen voltuk miatt fontos. Ami e kötetet jellemzővé s irodalomtörténeti szempontból fontossá teszi, az, hogy benne tizenegy fiatal író mutatja meg: rajtuk keresztül minő irányban fejlődik erdélyi magyar szépirodalmunk. Ebből a szempontból könyvük nagyon, de nagyon tanulságos.

Első, mi olvasáskor rögtön szemünkbe ötlik, Szabó Dezsőnek nagy hatása e fiatal irókra. *Balázs* Ferenc egészen Szabó Dezső fejével gondolkozik; *Szent Iványi* Sándor novellái az ő stilusfiguráit utánozzák s *Tamási* Áron elbeszéléseinek téma megfogásai épen úgy szabódezsősök, akárcsak *Jancsó* Bélának kritikai és irodalomtörténeti „meglátásai". Igen érdekes, hogy pl. Tamási Áron, ki e fiatal irók között talán egyik legtehetsé-

gesebb novellista, Nyirő Józsefnek írói sajátságaiból is épen azokat a stilusfigurákat szereti utánozni, amelyeket viszont maga Nyirő is Szabó Dezsőtől tanult el. Ha ez a lelkes Szabó követés csak átmeneti jelenség, akkor nincs ellene semmi kifogásunk; de ha Szabó Dezsőben a magyar írásművészetnek tökéletességét látnák, akkor volna hozzá nehány szavunk. Pedig *Balázs* Ferenc „Erdélyi magyar irodalom" c. bevezető tanulmányában nem kevesebb, mint abszolut tökéletességet tulajdonít neki. Ebben a félig irodalomelméleti, félig sociologiai tanulmányban Balázs átvette Szabónak faj-elméletét s annak értelmében ezeket írta: „Az irodalmat úgy kell tekintenünk, mint amelyben a faj kijelenti magát". Ez állítását természetesen rögtön applikálja az erdélyi magyar szépirodalomra, megállapítván, hogy az igazán erdélyi magyar író, akinek irásai: „Erdély földjével állanak misztikus együttérzésben". Ez azt akarja jelenteni, hogy „Az erdélyi nép megmaradt ősi foglalkozásaiban, városokba nem költözött, a földeket ott nem hagyta s így benne az új elhelyezkedés nem okozta ősi gyermeksége elcsendesülését". Az „ősi gyermekség" viszont azt jelenti, hogy az igazán erdélyi írók képzelete a népmesék képzeletvilágával rokon. Hogy Balázs mennyire Szabó Dezső fejével gondolkozott e sorok megfogalmazásakor, különösen tisztán mutatja következő állítása: minthogy mégis tulmerész dolog volna azt mondani, hogy minden erdélyi írás „székely népmese", hát hozzáteszi, hogy . . . *vagy pedig* olyan, mint Ady és Szabó írásai, „akik, mint hatalmas lombú fák, a csillagokat verdesik; gyökerük a föld közepéig nyúl le és leveleik a levegőben messze tengerekig hajóznak szerte". És minthogy ilyenformán Adyval és Szabóval kapcsolatban a csillagoktól a föld közepéig mindent egy kalap alá helyezett, semmi akadálya sincs annak, hogy Szentimrei Jenőnek kozmikus költészetét is tipikusan erdélyinek találja. Itt megint idézem szabódezsős stilusának egyik bombasztját: „Szentimrei költészetét egyetemesen áramló hullámokban fürökszti, de mégis erdélyi tengerszem, mert verseiben nemcsak az emberek, gyárak, de minden lélegző, növő dolog egymásra talál".

Hogy a Szabó Dezső-féle faj-elmélet csak nemzeti színű szappanbuborék, ami tetszetősen hangzik, de a gyakorlati alkalmazásban nem magyaráz semmit, azt mindenki észreveszi, aki pl. azt próbálja megmagyarázni, hogy miért *tipikusan magyarok* Petőfi, Vas Gereben, Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg vagy pedig Jókai, Kossuth Lajos, gr. Széchenyi István, noha bennük *nem mind honfoglaló magyar vér* csörgedezett.

A szóban levő könyvvel kapcsolatban nem is Szabó elméletén akadok fenn, hanem azon, hogy Balázs Ferenc minden megfontolás nélkül vette át azt. Annak, aki kész íróként mutatkozik be, több önállóságot kell mutatnia. Tudja ezt egyébként Balázs Ferenc is, mert „Székely mitológia" c. dolgozatában előbbi megállapításaival szemben már így ír: „Az irodalom

nem más, mint az írók törekvése, hogy önmagukat kifejezzék". Ez már helyesebb beszéd. De nincs sok köszönet benne, mert ugyancsak abban a dolgozatban olvasható ez a mondat is: „Ma elitélik az istenáldotta költők zengéseit, ha nem keretezhetők el valamely műfajba". Ez már gyerekes beszéd s azt mutatja, hogy Balázs szeret meggondolás nélkül dobálózni állításaival. Pedig ha komolyan író akar lenni, akkor az ilyen általánosító s irodalomtörténetirásunk mai viszonyaihoz mérve csupán elképzelt tényeket feltételező állításoktól tartózkodnia kell.

Több irodalomtörténeti hozzáértés van *Jancsó* Béla vázlataiban, aki a fiatal emberek tipikus lendületével egyelőre világirodalomtörténetiró akar lenni. Hisszük azonban, hogy majd ő is be fogja látni, hogy bár elengedhetetlen a világirodalom tanulmányozása, egy embertől bőséggel elég, ha egy nemzet irodalmának tud igazán alapos ismerője lenni. „Meglátásai" így is érdekesek. Azonban hibáztatom, hogy Szabó Dezső módjára irói arcképeit „költői ihlettel" irja. Más a poézis és megint más a tudomány. Súlyosabb tárgyilagosság s a stilusban több tárgyszerűség előnyére vált volna.

Jellemzőbbnek tartom Szabó Dezső hatását a novellaírókra. *Az elsodort falú* megjelenése óta mintha felfedezték volna fiatal iróink a földet. Az irodalomtörténet beszélhet Petőfinek, Jókainak, Tömörkénynek, Bársonynak természet-, illetőleg földrajzoló művészetéről, sem ezek, sem Móricz Zsigmond nem hatottak szóban levő fiatal iróinkra. Ezeket Szabó Dezső tanította meg a *földre*. Különben a földnek ez az irodalmi kultiválása ma Erdélyben divat. Pálffyné Gulácsy Irén a földműveseket, Nyirő József a falusi parasztokat, Tamási Áron a földnek titokzatos hatalmát irja s szinte minden irásában csak ezt irja. A földnek ez a Szabó Dezső-szerű „meglátása" félig objektiv természetleirás, félig szimbolizmus, félig mithologia, legtalálóbban tán ugy lehetne megjelölni, hogy szimfonia szavakból. Ennek a *föld-költészetnek* épen csak egy hibája van, az, hogy nem egyéb, mint lira. Az ember Szabó Dezső olvastán beleszédül a természet szinpompájába, azonban egyetlen tájleirásának olvasása közben sem nyilallik lelkünkbe a földnek az az ősi nagy szomorúsága, ami Turgenyev műveit oly páratlanul nagyszerűvé teszi. Miért? Bizonyára azért, mert *a föld*, mint *csupán föld* a költészet szempontjából meglehetősen közömbös. Belőle csak akkor lesz egész lényemet lebilincselő valami, ha valakinek a sorsa s a föld, melyen e sors áld vagy ver, a műalkotásban szerves egésszé olvad össze. Szabó Dezső kitünő művészi érzékkel érezte meg azt, hogy a föld s a rajta élő emberek együttvéve adnak egy egészet. *Az elsodort falú*nak épen ez adja meg művészi értékét. Az persze más dolog, hogy ezt az egységet regényében ő sem tudta tökéletesen megvalósítani. Utánzói pedig csak a szubjektiv lirai részt vették észre, a cselekvéses, u. n. epikai (vagy még helyesebben: a drámai) részt nem. Tamási is, Kacsó Sándor is gyönyörűen

tudnak elbeszélni; stilusuk diszes, akárcsak a mesteré; azonban történeteik stilusuk gazdag szinpompájához mérten annyira erőtlenek s biztos fölépitésnélküliek, hogy rosszalásunkat lehetetlen elhallgatnunk. Szabónak invencióban szegény epikuma e fiatal iróknál egészen vérszegénnyé vált. Még Tamási Áron sem tud valamirevaló mesét kitalálni, pedig neki volna legerősebb mesekitalálásbeli invenciója. Szent Iványi Sándor jóformán csak szines nyelvezettel, szentimentális hangulattal, romantikus gondolatokban mereng, de történeteinek váza erőtelen, nem kapcsolja össze azt semmiféle ésszerüség. Itt Szabó Dezső is, Nyirő József is cserben hagyja a tanitványokat. Más mester kell ide. Például: Gyallai Domokos, kinek téma köre ugyan szük, stilusa sem csillogó, de aki oly szilárdul tud összeilleszteni, valamely történetet, ahogyan az ujabb magyar novellairodalomban talán senki. Ezt a szilárd szerkesztés-technikát kell e kötet novellairóinak megtanulni, részükre a fejlődés útja ez.

Az is jellemző, hogy e kötetnek versköltői szintén mind lirikusok. Sőt tovább megyek. Erdélynek mai összes költői mind lirai költők. Versben elbeszélni ma nem próbál senki. Pedig verset írni ugyancsak tudnak, de versben elbeszélni már nem tudnak. Itt van mai erdélyi szépirodalmunknak a leggyöngébb része. Ezt a nagy lira-izmust nem tudom másként megérteni, mint úgy, hogy poétáinknak nincs türelmük huzamosabb ideig foglalkozni költészetükkel. Ha a pillanat ihlete megszállja őket, akkor verset írnak; ha ellenben az ihlet mellé előtanulmányok is kellenek, akkor — inkább elmarad a vers,

Egyéb is észrevehető e versírókon, az, hogy mind Reményik Sándor iskolájához tartoznak. Ha irodalomtörténeti nyelven szólhatnék, azt mondanám, hogy mind Petőfinek *A felhők* c. versciklusát utánozzák. Egy-egy gondolatvillanásból ragyogó verset írni először ő próbálta meg költészetünkben. Reményik azonban nem Petőfi nagyszerű kezdését folytatta, mert őt a német Rilke vonzta a lirai formához. Tegyük azonban rögtön hozzá, hogy azóta *ebben* Reményik túlnőtt mesterén. Egy hasonlatot oly nagyszerű szerkezettel oly bűvös hatású poézissé bontani ki, mint Reményik teszi, Rilke nem tudott. Ezt ma már nyugodtan elmondhatjuk. Hanem aztán Reményik itt egyelőre meg is állott. Sem verselési technikája nem mérkőzhet költeményeinek benső szépségeivel, sem tárgyköre nem oly változatos és gazdag, mint Rilkeé.

E kötetben levő tanítványai mind a gondolati lirát művelik. Mind koravén bölcsek. Megbocsássanak, de én ezt nem tartom rendén való dolognak. Hát ez az ifjúság? Vagy tán már egyebet sem tudnak, mint csak bölcsen és mélán merengni? Nem, édes urak, önök fiatal emberek, hagyják el ezt a tettetett öregességet, kacagjanak, lendüljenek, lázongjanak, törjék össze verseikben ezt a vén világot s építsenek helyette újat, — csak ne maradjanak továbbra is koravén bölcsek. Avagy nincsenek

vágyaik, lelkük nem lázadoz, nem érzik a szerelem boldogságát? Az élet önökhöz valóban mindig mostoha s nem mernek vele szembenézni? Édes Istenem, 20—30 év között minden ifjú egy-egy titán kell, hogy legyen, ki a nyakára lép goromba sorsának s a nyomornak a fiatalság vérpezsdülésével kacag szemébe. Csak épen önök volnának csöndes vérüek? Ez általános észrevételt még eggyel meg kell toldanunk. Verstechnikájukban nincs semmi erő és semmi muzsika. Még *Finta* Zoltán is, ki pedig igazán tehetséges poéta, egészen sima verselő. Pedig lüktető Briganti Éneke vagy megható Levele arról hogy „anyám, nem jut fiadnak szeretet," igazán művészileg stilizál verstechnikát kivánt volna. Aztán különösen feltünő a rímekkel való zeneietlen elbánásuk.

Hanem a sok kifogás mellé irjuk ide nehány jó tulajdonságukat is. Elsősorban a lágy hangulatok szelid szépségét. Különösen *Maksay* Albert ennek poétája. *Mihály* László telekézzel kap bele lantjába, melynek hangja az első nehány ritmusban néha a dübörgésig erős, de aztán hamar elbágyad. *Br. Kemény* Jánosnak mindenik költeménye bársonyos puha. *Dobai* István és *Jakab* Géza hangulatversei szintén kedves apróságok.

Ezzel be is fejezem hosszúra nyult recenziómat. Olvasóim észrevehették, hogy olyan munkáról szólottam, amely nemcsak megérdemli a megbirálásra forditott fáradságot, de a legalaposabb kritikát is kiállja, mert a *sok* észrevételen tul *több* dicsérendő érték van benne, miket egyenként mind nem sorolhattam fel. Ki szeretettel olvassa a könyvet, észre fogja venni azokat.

(b. i.)

Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Genius-kiadás (Budapest). 1922. 8r. 485 lap. Végre megjelent a magyar protestántizmus történetének tudományosan megirt s históriai tudásunknak mai szinvonalán álló kézikönyvéből az első kötet: a Luther és Kálvin szerinti reformációnak magyarországi története a XVI. században. E munka nemcsak hézagpótló, de oly alapvető jelentőségü, hogy a XVI. századi magyar protestantizmus tanulmányozásánál (1565-ig bezárólag) ezentul már minden hozzáértő részére nélkülözhetetlen. Ismertetésére közelebbről visszatérünk. Olvasóinknak addig is a legszivesebb figyelmébe ajánljuk.

(b. i.)

KÜLÖNFÉLÉK.

A Keresztény Magvető ezen füzetének a kiadási költségeihez *dr. Ferenczy Géza egyh. főgondnok úr 2000 (kettőezer) leuval járult hozzá. Amidőn az U. I. T. nevében hálás köszönetet mondunk e nagylelkü adományért, egyben a szép példa követését tehetősebb olvasóinknak és eyyházközségeinknek szives figyelmébe ajánljuk.*

Felügyelő gondnoki és tanári beiktató ünnep. Szép és nagyjelentőségü ünnep volt április 14-én a kolozsvári kollégium disztermében. Akkor tartotta *dr. Szentiványi József* f. ü. gondnok és négy tanár székfoglalóját. Sajnáljuk, hogy a mai súlyos nyomdai viszonyok között nem közölhetjük az ünnepélyen elhangzott szép beszédeket és értekezéseket, pedig azok mindenike méltó volna a megörökitésre. Az ünnepélyt *Ferencz József* püspök nyitotta meg. *Dr. Szentiványi József* székfoglalójra az ő fegyelmezett gondolkodásának és mélyen érző unitáaius szivének volt szép bizonyitéka, aki az ősi családi tr dicióknak, méltó örököse. *Pap Domokos*: „Egy epizód a aékollégium történetéből". *Gálffy Zsigmond*: „Euripides és a n phit", dr. *Gelei József*: „A mi igazi tragédiánk", Vass Domokos: „Az energia átalakulásai és terjedési tüneményei" cimen olvasott fel mély tanulmányra való értekezést. *Gál Kelemen* beiktató beszéde után *Csifó Salamon* a teol. akadémia, *Nagy Lajos* a sz. kereszturi főgimn. *Ürmösi Károly* a kolozsvári egyházközség és a Kolozs-dobokai egyházkör nevében üdvözölte a beiktatottakat. A püspök úr bezáró beszéde után az ifjusági énekkar éneke fejezte be a történelmi jelentőségü ünnepélyt, amely iskoláink mai viharos életében enyhületet adó pihenést s uj erő gyüjtést adó óra volt.

Ideiglenes E yházi Bizottság. Az Unitárius egyház életében 1923 április 5—7 napjai történelmi jelentőségüvé emelkedtek. Ezeken a napokon ülésezett az I. E. Bizottság, amelynek hivatása volt barátságos eszmecsere utján megbeszélni azokat a reform gondolatokat, amelyek egyházunkban ujabb időben a megváltozott viszonyokkal kapcsolatban fölmerültek. Igy megbeszélés tárgya volt: Az egyházközség, az egyházkör, az E. K. T. az E. Főtanács reformja, az egyházkörök uj beosztása, az egyházköri adminisztráció, az esperesi vizsgáloszék- a püspöki vizsgálat, a misszió ügy, a szorványok és körlel-

készségek, a teol. akadémia szervezete, a lelkészképzés, a felekezeti népoktatás, a középiskolai oktatás, a leányotthon fejlesztése a különböző életpályákon levő tanulók lelki gondozása, a hivek fegyelmezése, egységes egyházi költségvetési törvény egyh. számvevőség szervezése, pénztárnoki és ellenőri hatás, körök szabályozása, énekeskönyv, unitárius nyomda és irodalom ügye. Amint e cimekből is látszik, az egyházi életnek minden kérdése egy vagy más vonatkozásban a bizottság előtt megfordult és részletes megbeszélés tárgyát képezte. Minden kérdésnek megvolt az előadója s mind ezek, mind a hozzászólók érezték a történelmi idők hatását. A háromnapos tanácskozás a legnagyobb érdeklődés és komolyság jegyében folyt le, amiben nagy érdeme van dr. *Ferenczi Géza* főgondnoknak, aki a tanácskozást vezette s aki a bizottság összehivását szorgalmazta. A tanácskozás rendjén jóleső érzéssel állapitottuk meg, hogy végeredményében mindnyájan egyet akarunk: vallásunk és egyházunk létének a biztositását, sőt a fejlesztését. A legszélsőségesebb s egymástól messze eltérő vélemények mind ebből a közös forrásból származnak. A tanácskozás rendjén a különböző vélemények csiszolódtak, az ellentétek tompultak s éreztük, hogy sokat közeledtünk egymáshoz. És ez igy is van rendén. A mai idők nem alkalmasak a torzsalkodásra s az egyéni érdekek előtérbe nyomására, sőt lemondással s egyéni áldozatokkal is a közös célt kell elómozditanunk. Ma kisérletezésekre nincsen időnk. Az egyes kérdéseket az E. K. T. kiküldi a köröknek, hogy igy a kellő hivatalos utra terelődjenek az ügyek s alkalma legyen minden erre hivatott embernek hozzá csatolni eszrevételeit, megjegyzéseit. Mi csupán azt sajnáljuk, hogy az egyházi irodalom ügye a tárgysorozatban leghátul került, s igy ez a nagyjelentőségű kérdés az idő előhaladottsága s a tagok fáradsága miatt részletes és alapos megbeszélés tárgya nem lehetett.

Vándorgyülések. Az U. I. Társaság évenként tartani szokott vándorgyüléseinek sorozatát ez évben Sepsiszentgyörgyön kezdette meg május 12-én s Árkoson folytatta május 13-án. Mindkét gyülésen dr. Ferenczy Géza főgondnok úr, a Társaság igazgatója elnökölt s megnyitó-, valamint bezáróbeszédeivel általános érdeklődés mellett mutatott rá a feladatokra s a Társaság, valamint a jelen összejövetelek céljára mind irodalmi, mind társadalmi, mind valláserkölcsi, faji és általános ember-művelődési szempontból.

A *sepsiszentgyörgyi* vándorgyülés május 12-én este volt a ref. Székely Mikó kollegium tornatermében, mely termet a vezetőség *József Lajos* esperes kérésere készséggel bocsátotta rendelkezésünkre. A helyi unitárius vezetőség mindent megtett, hogy az estély jól elő legyen készitve s az minden tekintetben jól is sikerült. Az elnöki megnyitó mellett a helybeli férfidalárda pár darabot művésziesen, szépen adott elő; szépen szavalt József Domokos brassói tanító (Alba Nevis: A hó). Kiséret

mellett melódrámát adott elő József Kálmánné őnagysága igen nagy sikerrel; felolvasott *Gyallay Domokos* „Mindenre sor kerül“ címen, Sepsiszentgyörgy multjából merítve mesteri novelláia tárgyát s érdekesen mutatva rá a polgári és katonai elem küzdelmére. Szabadeőladást tartott az emberiség egyetemes értékeiről Dr. Kiss Elek, drámai módon állítva be a különböző fajok és népek művelődéstörténeti értékét s megállapítva a múlt világa mellett mai feladatainkat . . . Az előadások láthatóan nagy hatást gyakoroltak a szépszámú közönségre, kik között ott láttuk a vidéki világi és egyházi vezetőinket is. Más vallású testvéreink is igen dícséretes érdeklődést mutattak. Nem mulaszthatjuk el, hogy mindazoknak, akik elősegítették ez épületes összejövetelt s köztük József Lajos esperesnek és családjának legmelegebb köszönetünket ki ne fejezzük.

Az *árkosi* vándorgyülés 13-án délután 4 órakor volt az unitárius templomban. melyet zsúfolásig megtöltött a vidéki és helybeli közönség. *Régeni Áron* vezetése mellett gyülekezeti ének volt, mit Biró István kálnoki lelkész megható imája követett. A lendületes elnöki megnyitó után, megkapóan szavalt Végh Katinka, mit Régeni művészi vezetése mellett az árkosi férfidalárda éneke követett. „Lecke, amelyet nem lehet elfelejteni“ címen a figyelmet állandóan lebilincselve, felolvasott Gyallay Domokos. Kíváló psychologiával s népnevelői hatással dolgozott. Nagy hatása volt. Régeni Juliska szép éneke következett, a vonós zenekar kísérete mellett, melyet Végh Benjámin lelkész vezetett lelkes hozzáértéssel. Megjegyezzük, hogy a hegedűket s nagybőgőt stb. egy székely ifjú vezetése mellett saját maguk készítik, ami mutatja fajunk őserejét s művészi hajlamát.

Az egyéniség megjelenéséről, értékéről s az egyénnek a társas közösségben való elhelyezkedéséről szabadelőadást tartott *Dr. Kiss Elek,* ki állandó figyelem mellett mutatott rá a héber nemzeti küzdelem közepette az Ezekielnél fellépő egyéniség értékelésére s onnan Jézus felfogásában az Istenországában való beilleszkedésére. Énekelt még a férfidalárda, szavalt Balogh József, kinek kellemes orgánuma érvényesült; következett a magas szárnyalású elnöki bezáró s majd a gyülekezet énekével végződött az összejövetel.

Estve a községháza nagytermében a gyermekek (fiúk és lányok) bájos színjátékában s a zenekar előadásában gyönyörködtünk.

E helyen is köszönetet mondunk azért a megértő jóakaratért, mellyel a vezetőség, a vidék s a helybeli szereplők és a közönség is fogadott. Főgondnok urunknak nagy tevékenységeért és áldozatkészségeért hálásak vagyunk.

Hisszük, hogy Isten segedelmével kulturánkat és műveltségünket népünkkel egyetemben fejleszthetni fogjuk.

E nemes cél munkálásáért julius 15-én délelőtt és délután Alsórákoson és Ürmösön tart az U. I. Társaság vándor-

gyűléseket. Bölönben julius 12-én, Vargyason jul. 13. v. 14.-én. A vándorgyülések alkalmával Sepsiszentgyörgy 1000, Árkos 800 lei összeget adott az U. I. T. céljaira.

Tudósító.

Az Essex Hall. I. Az Essex Hall nemcsak név már, hanem egy olyan fogalom, ahol az angol unitárizmusnak legsajátosabb mozzanatai és értékei látnak napvilágot. Ez évben, május 23-án, a többi értékes beszéd mellett feltűnő volt a prágai dr. Norbert F. Chapek beszéde, aki kb. ezeket mondta: A háború után, mikor az új köztársaság megszületett, kb. két (2) millió ember maradt el a róm. kath. egyháztól s vetette fel a kérdést, mivel lehet egy olyan vallást pótolni, amely semmiképen nem volt elég aktiv arra, hogy a nemzeti gyűlölséget és a háborút megakadályozza. — Csehszlovákiában így három fontosabb felekezet létesült, melyek közül régiek voltak a római katholikusok, a régi evangelikusok (ma cseh evangelikus testvérek) és ujonnan alakult a csehszlovák nemzeti egyház. „Ez utóbbi alkalmas munkamezőket tárt fel előttünk, mert az unitárizmus irányába fordította tekintetét."

II. Május 24-én pedig *Lord Robert Cecil* tartott az Essex Hallban az unitáriusok meghívására a Népek Ligájának erkölcsi alapjáról egy óránál is továbbtartó hatalmas felolvasást. Előadásában a későbben miniszterré lett politikus a legnagyobb hittel és bizalommal beszélt a nevezett liga lehetőségeiről s létesüléséről, rámutatván állandóan arra, hogy ezt csak olyan szellemben lehet csinálni, ahogyan Anglia viseltetik birodalmában a különböző népekkel szemben, midőn azoknak nemcsak létjogosultságát, hanem szabadságát s értékét is elismeri. Fejtegetései inkább az észhez szólottak, mint a szívhez s tudósítások szerint teljesen meggyőzőek voltak és az unitáriusok közt nagy hatást értek el.

III. Ez alkalommal történt, hogy dr. Carpenter, ki jelenleg 78 éves s ma az Összehasonlító vallástudomány legnagyobb tekintélye, köszönetet mondott Lord Robert Cecilnek. Dr. J. E. Carpenter (a Manchester New College-nak volt igazgatója Oxfordban) 1906-ban lett először doktor Oxfordban, 1904-ben „Tufts Egyetem" divinity doktora, 1908-ban a jénai egyetem theologiai doktora, 1909-ben a genfi egyetem theologiai doktora s 1923-ban az oxfordi egyetem divinity doktora lett. E sok doktorátusban nem a sokaság a fontos, hanem megjegyzendő és kiemelendő az, hogy az oxfordi egyetemen soha még *unitárius* „doctor of divinity" nem volt; 1880-ban még a hires Martineau-nak sem adták ezt meg, hanem a D. C. L.-t ruházták rá.

Az öreg Carpenter az Essex Hallban szép beszédével mindenkit lebilincselt s az unitáriusok büszkék voltak e rendkívüli nagy eredményeket elért férfiukra. *Dr. K. E.*

„Élő egyház“. Az orosz szovjetek, — amennyiben a kiszivárgott hirek megbizhatók — uj vallás és egyház alapitásán fáradoznak. Ebből a célból tartottak az uj orosz egyházak kongresszust Moszkvában. Az orthodox egyházat, amelyet „a ritusok, ceremóniák, szentképek, csengők, relikviák és babonák egyházának“ tartottak, a forradalom vihara nagy részben elsodorta. De egy másik tulzásba csapott át, midőn a régi hivatalos egyház tanai helyett a sivár ateizmusnak a lobogóját bontotta ki. Ez azonban még a bolsevista lelkeket sem elégitette ki. A kétség és bizonytalanság között vergödő s a vallási igazságokat szomjuhozó nép pedig mohó vággyal kereste az ujabb kapcsolatokat, amelyek Istennel viszonyba hozzák. Ebben a nagy zürzavarban hihetetlenül elszaporodtak a babonák, buján tenyészett a boszorkányokban és kisértetekben való hit. s megnövekedett a rongyos próféták száma, akik a világ közeli pusztulását hirdetik uton-utfélen a hiszékeny népnek. Ezeken a bajokon kiván segiteni a moszkvai kongresszus, amely egyfelől a régi halott egyház, de másfelől a teljes ateizmus helyébe egy uj „élő egyházat“ kiván szervezni, Az átszervezés két irányban müködik. Egyfelől a dogmákat reformálja a „tudomány“ és a „modern filozófia“ elvei alapján, másfelől szabaddá tette a papok és püspökök házasságát, eltörölte a házassági akadályok nagy részét, apasztotta a ceremóniák számát s a liturgia nyelvévé az oroszt tette. Azonban ezzel az ujabb hivatalos vallás és egyház alapitással sokan nincsenek megelégedve s különböző cimeken ujabb csoportositások történnek. Igy pl. a munkások harmadik vallási internacionáléja megalkotta a „munkások szabad egyházát“, amely a kereszténység és a kommunizmus elveit akarja összhangzásba hozni. Ebből a célból az evangeliumot s különösen a Jézus személyét törekszik megszabaditani a skolászticizmus bilincseitől. Hogy mivé fog kialakulni a vallási forradalom, azt nem tudjuk. De előbb-utóbb megérti az orosz nép, hogy senki sem vethet más fundamentumot, mint a Jézus Krisztus.

Dr. Gelei József. Jóleső örömmel értesülünk, hogy a M. T. Akadémia *dr. Gelei József* főgimn. tanárunkat tagjai sorába választotta. Méltó elismerése ez annak a szorgalmas és sikeres tudományos munkálkodásnak, amelyet Gelei a biológia terén kifejtett és kifejt naponkint. Tudtunkra a mi egyházunkból ma ő az egyetlen élő, aki ebben a megtiszteltetésben részesült.

Házasság. Kádár József (Szováta) 1923. április 17-én nőül vette Porzsolt Erzsikét (Nagyajta).

Kérelem. Tisztelettel kérem azon urakat, akikhez a nyomda ügyben az alkalmi társulási iveket aláirás végett kiküldtem volt, azoknak minél előbbi beküldésére. *Dr. Kiss Elek.*

Elhunytak: Martonosi Gálffy Kálmán a székelykereszturi egyházkör volt felügyelő gondnoka április 10-én, Székelyudvarhelyen. — Kilyéni Killyéni Endre a háromszéki egyházkör

felügyelőgondnoka május 16-án Sepsiszentgyörgyön, 71 éves korában. — Kövendi Váradi Károlyné szül. sófalvi Miklós Ida junius 1-én 82 éves korában Kolozsvárt. Az elhunytban dr. Váradi Aurél folyóiratunk dolgozótársa, édes anyját veszitette el. Ótordai Weress Sándor birtokos, a magyar unitárius egyházi főtanács tagja, Kolozsvárt, junius 14-én 63 éves korában.

Felhivás. Dr. Carpenternek: „A kereszténység helye a világ vallásai között" cimű kis munkáját leforditottam s azt előreláthatólag a nyár folyamán az U. I. Társaság égisze alatt dr. Ferenczy Géza főgondnok úr támogatása mellett ki fogom nyomatni. Árát még előre nem tudom, de mindenkinek felhivom a figyelmét e komoly összehasonlító vallástudományi munkára, melynél alkalmasabb bevezetést a kérdésbe ma nem találhatni. Dr. Carpentener még Müller Miksa szerint is a legelső tekintély, az összehasonlító vallástudomány terén (Christian Life: 1923. 172 l.).
Dr. Kiss Elek.

Alap- és szakvizsgálat a Teológiai Akadémián. A Teológiai Akadémián dr. *Varga Béla* főgimnáziumi rendes tanár az alap- és szakvizsgát jeles eredménnyel letette. Ugyancsak az iskolai év végén alapvizsgát tettek: Benedek János, Biró Izsák, Fülöp Zoltán, Kádár Lajos, Lőrinczy Géza, Lőrinczy József, Pál Dénes. Szakvizsgát tettek: Balázs Ferenc, Máthé Zsigmond, Pál Tamás, Pálffy Albert, Pálffy Árpád. Mindnyájan jeles eredménnyel.

Pályázati hirdetés 801—1923. elnöki szám A Magyar Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa nevében pályázatot hirdetek a titkári állásra. A szervezeti törvény vonatkozó fejezete szerint, hol a titkár kötelességei is elő vannak irva, az állásra pályázhatnak jogi, tanári vagy lelkészi pályára képesitett egyének. Fizetése egyelőre az állam által az egyházi titkár cimén utalt javadalmazás, ami a legutóbbi október—márciusi állapot szerint kitesz havonta: alapfizetésben 1550, drágasági segélyben 400, drágasági segélypótlékban 600 leit, családi segélyben az állami tisztviselőkre megállapitott kulcs szerint a gyermekek számához képest 100—150 vagy 250 leut s végül lakáspénzben a családi állapot szerint az alapfizetés 20, 25 vagy 30 százalékát. A pályázatok megfelelően felszerelve hozzám adandók be augusztus 5-ig. Kolozsvárt, 1923 május 26-án. *Ferencz József* unitárius püspök.

Sajtóhiba. Folyóiratunk jelen füzetének lapszámozása tévesen van 3 0-el kezdve, mert a helyes 57—104-ig.